

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt 9 | Sayı 17 | 2011

Türk Felsefe Tarihi

-[AYRI BASIM]-

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 9, Sayı 17, 2011, 169-202

**Etik ile Ahlâk Arasında:
Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne
Dair Etik Kavramı Kullanımı
Üzerinden Bir Değerlendirme**
Hümeyra ÖZTURAN

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 9 • Sayı: 17 • 2011 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı Yazı İşleri Müdürü Salih Pulcu ISSN 1303-9369

Yayın Kurulu

Şevket K. Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, Nurullah Ardiç, Serhat Aslaner, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır, İhsan Fazlıoğlu, F. Samime İnceoğlu, Abdulhamit Kırmızı, Mustafa Özel, Yunus Uğur, Ali Adem Yörük

Danışma Kurulu

Engin Deniz Akarlı, *Brown Üniversitesi, ABD*
Gökhan Çetinsaya, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Mehmet Genç, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Tevfik Güran, *İstanbul Üniversitesi*
Mehmet İpşirli, *Fatih Üniversitesi*

Cemal Kafadar, *Harvard Üniversitesi, ABD*
Mustafa Kara, *Uludağ Üniversitesi*
Kemal Karpat, *Wisconsin Üniversitesi, ABD*
Sabri Orman, *İstanbul Ticaret Üniversitesi*
Ali Birinci, *Türk Tarih Kurumu*

Türkçe Redaksiyon Nermin Tenekeci

İngilizce Redaksiyon Ayşe Başaran

Adres Vefa Cad. No. 48 34134 Vefa İstanbul Tel 0212. 528 22 22 pbx Faks 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org internet http://www.talid.org

Baskı-Cilt Elma Basım

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, MLA International Bibliography, Index Islamicus ve ASOS Index gibi indekslerle taranmaktadır.

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.

© Yayımlanan çalışmaların bütün hakları *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme*

Hümeysra ÖZTURAN**

I. Giriş

1928 HARF İnkılabının ardından Latin alfabesiyle yazılmış ve ahlâkı felsefî yönden incelemiş olan telif eserler üzerine bir değerlendirme yapmak pek çok yönden mümkündür. Ancak, dil vechinden yapılacak bir inceleme, Türkiye’de ahlâk felsefeciliğinin seyrini görmek bakımından en bariz tabloyu verecektir kanaatindeyiz. Dilin nazar-ı itibara alındığı bir değerlendirme, ahlâk felsefesi kitaplarında kullanılan terimler üzerinden olabileceği gibi, tek bir kilit terim üzerinden de yapılabilir. Mesele ahlâk düşüncesi olduğunda, şüphesiz en temel terim *ahlâk* olduğu gibi, belli bir dönemden sonra ahlâk yerine kullanılmaya/tercih edilmeye başlanan ve kimilerince ahlâk yerine ikame edilmeye çalışılan *etik* teriminin serüveni de, Türkiye’deki ahlâk felsefesi çalışmalarının bir ölçüde özetini verecektir. Bu nedenle bu makalenin amacı, Türkiye’deki ahlâk felsefesi çalışmalarına etik teriminin girişini, telif çalışmalarda ortaya konan etik kavramını ve yine bu eserlerde etik kavramının ahlâk ve ahlâk felsefesi kavramıyla nasıl bir ilişki içerisinde sunulduğunu göstermektir. Bu suretle Türkçe ahlâk felsefesi literatürüne dair genel bir bibliyografik malumat verme amacı da hasıl olacaktır. Makalenin, doğruluk ve yanlışlığını sorgulayacağı hipotezler ise *etik* teriminin, (1) Türkiye’de ahlâk felsefesine dair telif çalışmalarda belli bir dönemden itibaren belli felsefeciler eliyle ahlâk ve ahlâk felsefesi terimlerinden ayırt edilmek suretiyle literatüre sokulduğu, (2) ancak bilhassa ahlâk felsefesi ile etik arasında yapılan ayırımın belirsiz olup bizzat ayırımı yapanlarca dahi tutarlı şekilde kullanılmayışı ve ahlâk felsefesi tarihiyle anlaşılır şekilde ilişkilendirilmeyişi nedeniyle literatürde tam anlamıyla dikkate alın-

* Kıymetli tavsiyeleri için Sayın İsmail Kara’ya müteşekkirim. Ayrıca makaleyi okuyup gerekli tasahihleri yapan M. Cüneyt Kaya’ya ve değerli arkadaşım Hacer Kontbay’a da teşekkür ediyorum.

** Araştırma Görevlisi, Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

madığı, (3) bununla beraber son on yılda etik teriminin artık literatürde -ayrım-lara uygun olmaksızın- yerleşmiş olduğudur. (4) Günümüzde müelliflerin etik veya ahlâk terimleri arasındaki tercihlerinde en belirleyici olan şeylerden birinin kullanım kolaylığı olduğu da makalenin bir başka hipotezidir.

Etik teriminin serüveni çerçevesinde bir literatür değerlendirmesi yapılmak istendiğinde, şüphesiz ilk ele alınması gereken, felsefe sözlük ve ansiklopedileridir. Ahlâk maddesine tahsis edilen muhteva yahut etik maddesine yer verip vermeme gibi hususlar, söz konusu terimlere ilişkin olarak müellifin görüşünü yansıtan en açık emarelerdir. İkinci olarak bakılması gereken, ahlâk düşüncesine giriş ve ahlâk düşüncesi tarihi kitaplarıdır. Zaten ahlâk yerine etik teriminin kullanımını tercih eden müellifler, bilhassa bu telif türlerinde tercihlerini ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Bir başka telif türü ise, bir konu yahut filozof merkezli olarak kaleme alınmış ahlâk felsefesi eserleridir. Alanın terimlerinden ziyade konu veya filozof odaklı bu çalışmalar, makalenin gayesi bakımından az malzeme sunsa da, bazı örneklerle söz konusu hipotezleri desteklemeye imkan vermektedir. Etik teriminin belki de en yaygın olarak ahlâk yerine tercih edildiği yazım alanı, pratik ahlâk alanıdır. *Tıp etiği, çevre etiği, bilim etiği, iletişim etiği* gibi terimlerin yerleşmiş olması, bu alandaki literatürün etik terimi üzerinden oluşmasını büyük ölçüde etkilemiştir. Şu halde söz konusu telif türlerindeki terim kullanımlarını örneklendirerek meseleyi izah etmek yerinde olacaktır. Ancak onları incelemeyi önce, etik ve ahlâk terimlerinin etimolojisi ile Türkçe kaynaklardaki kullanımlarına kronolojik olarak değinmek gereklidir.

II. “Etik”in Türkçedeki Tarihi

Etik kelimesinin Türkçeye girişi Fransızca *éthique* kelimesi yoluyla olmuştur.¹ Kelimenin Fransızcaya girişi Latince *ethica*'dan, Latinceye girişi ise kelimenin asıl kaynağı olan Yunanca *etikos* (ἠθικός) kelimesinden gelmektedir. *Etikos* Antik Yunancada “ahlâk, ahlâkî olan, ahlâkî karakter” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin kökeni ise “âdet, alışkanlık, huy” anlamlarına gelen *ethos*'tur (ἔθος) ve *ethos*, “alıştırmak, alışkanlık haline getirmek” anlamlarına gelen *ethizô* (ἔθιζω) fiilinden türetilmiş bir kelimedir.² *Ethikos* kelimesini popüler hale getirdiğini söyleyebileceğimiz Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* kitabında *ethikos*'un *ethos*'tan türemesini şöyle gerekçelendirir: “Ahlâkî erdem (ethikos) ise alışkanlıklardan (ethos) meydana gelir ki onun adı (yani

1 *Türk Dil Kurumu Büyük Sözlük*, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

2 “ἠθικός”, *Liddell and Scott's Greek-English Lexicon* (Abridged), New York: Oxford, 2003, s. 303; “ἔθος”, “ἔθιζω”, *Liddell and Scott's Greek-English Lexicon* (Abridged), New York: Oxford, 2003, s. 195.

ethikos), alışkanlık (ethos) kelimesinden çok az bir farka sahiptir.”³ Etik kelimesinin bazı Türkçe sözlüklerde yer alan konuya ilişkin anlamları ise şöyledir: “Töre bilimi. Çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü. Etik bilimi. Ahlâkî, ahlâkla ilgili. Ahlâk felsefesi. Felsefenin ödev, yükümlülük, sorumluluk ve erdem gibi kavramları analiz eden, doğruluk veya yanlışlık ile iyi veya kötüyle ilgili ahlâkî yargıları ele alan, ahlâkî eylemin doğasını soruşturan ve iyi bir yaşamın nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışan dalı.”⁴ “Ahlâkla ilgili, ahlâk ilmi, ahlâk felsefesi.”⁵ “Ahlâk bilimi, ahlâkla ilgili.”⁶ “Ahlâk, ahlâk bilgisi, ahlâk bilimi, ilm-i ahlâk, ahlâkiyat, ahlâk felsefesi.”⁷ “Ahlâk ve ilkelerini, bunların niteliklerini ve uygulanmasını inceleyen bilim.”⁸

Batı dillerinde konuya ilişkin bir başka terim de *moral* dir. *Moral*, Cicero tarafından Yunanca *ethikos*'un Latinceye çevrilmesi suretiyle, “adet, gelenek, huy” anlamlarına gelen *mos* (çoğulu *mores*) kökünden *moralis* kelimesinin türetilmesinden gelmektedir. Latince sözlükte *moralis*, “ahlâkî, kişinin topum içindeki uygun davranışı” anlamlarına gelmektedir.⁹

Aristoteles'in *ethos* ve *ethikos* kavramları, *Nikomakhos'a Etik*'in klasik dönem Arapça çevirisinde *hulk*, *hulkî* ve *ahlâk* kelimeleriyle tercüme edilmiştir.¹⁰ İslam kültürünün gerek felsefî gerekse felsefî olmayan kaynaklarında davranışa ilişkin hususların hemen hepsinde ahlâk temel kavramlardan biri olmuştur. Arapçada “yaratılış, huy” anlamlarına gelen *hulk* yahut *huluk* kelimelerinin çoğulu olan¹¹ *ahlâk* kelimesi Türkçeye geçmiş ve yüzyıllar boyu dilimizde kullanılagelmıştır. Türkçe sözlüklerde *ahlâk*, “bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları, aktöre, sağtöre, huylar”,¹² “insandaki iyi ve kötü huylar, tabiat, insanı mânen yükselten iyi tabiatlar, faziletler”¹³ anlamlarına gelmektedir.

Etik kelimesine geri dönersek, kelimenin Fransızca versiyonu olan *ethique*'in Harf İnkılabı öncesi bazı sözlüklerde yer aldığını görmekteyiz. Hicrî

3 *Nikomakhos'a Etik*, 1103a17.

4 *Türk Dil Kurumu Büyük Sözlük*, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

5 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005, s. 891.

6 Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, II, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007, s. 1507.

7 D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2008, s. 495.

8 M. Nihat Özön, *Resimli-Büyük Türk Dili Sözlüğü*, İstanbul: Arkin Kitabevi, 1971, s. 218.

9 J. R. V. Marchant, Joseph F. Charles (ed.), *Cassell's Latin-English English-Latin Dictionary*, Londra: Cassell & Company, 1952.

10 Manfred Ullmann, *Die Nikomachische Ethik des Aristoteles in arabischer Übersetzung*, I, Wordschatz, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2011, s. 130.

11 Mustafa Çağrıncı, “Ahlâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, II, İstanbul, 1989, s. 1.

12 *Türk Dil Kurumu Büyük Sözlük*, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

13 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 58.

1330 (miladî 1911-1912) yılında İstilahat-ı İlmiye Encümeni tarafından hazırlanan *Kamus-u Felsefe*'de yer alan *ethique*, ahlâk kelimesiyle karşılanmıştır.¹⁴ Yine hicrî 1341 yılında (miladî 1925) İsmail Fenni Ertuğrul'un hazırlanmış olduğu *Lügatçe-i Felsefe*'nin *ethique* maddesinde de, "ilm-i ahlâk, felsefe-i ahlâkiyye veya edebiyye ki, hayr ve şerrin müdellel ve müberhen nazariyesidir. Sıfat olarak istimal edildiği vakit ahlâkî, ahlâka müteallık manasındadır"¹⁵ denmektedir. Ancak bu eserlerde henüz Türkçeye girmiş bir kelime olarak *etik*'i görmemekteyiz.

Harf İnkılabından sonraki eserlerde ise etik kelimesi ile, 1932 yılında *Felsefî Meslekler Vokabülleri* isimli ansiklopedik-sözlük tarzı eserinde karşılaşmaktayız. Bu eser, o dönemin "mektep"lerinde okuyan ve büyük oranda Fransızca olan felsefe terimlerini anlamakta zorlanan öğrenciler için, mektep muallimi olan Namdar Rahmi tarafından hazırlanmıştır. Sözlükte pek çok felsefe teriminin Fransızcası, Fransızca okunuşu esas alınarak Türk alfabesiyle yazılmış ve açıklanmıştır. *Absolütizm, altrüvizm, filozofi, lojik, ödemonizm* gibi karşılığı verilen terimlerden biri de *etik*'tir. Yazarın *etik* terimini izahı şöyledir: "Ahlâk ilmi. (Moral) kelimesinin müteradifidir. Bazı filozoflar Moral ile etik arasında bir fark görürler; mesela Hegel'e nazaran Moral, enfüsî niyet sahasını gösterir, Etik ise ahlâkiyat sahasını."¹⁶ Görüldüğü üzere bu eser yalnızca etik kavramını zikretmekle kalmayıp, ileride etik-ahlâk terimlerini ayırtırmak hususunda temel argüman olarak kullanılacak olan etik-moral ayırımından da bahsetmektedir.

Etik kelimesinin bir kitap başlığında görülmesi ise bir çeviri eser yoluyla, Suut Kemal Yetkin'in Maarif Vekâleti için 1934'de Spinoza'dan çevirdiği *Etika* kitabıyla olmuştur.¹⁷ Mütercim, söz konusu kitabın, etikle ilgili hiçbir bahsinin geçmediği ilk kısmını çevirmekte, bu nedenle kitabın adına dair ne girişte ne de çevirinin herhangi bir yerinde izahta bulunmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda Lise Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları arasında da yer almıştır. Aynı kitabın 1948'de Hilmi Ziya Ülken tarafından yapılan ve başlığının *Etika* olarak bırakıldığı tam çevirisinde de başlığa dair herhangi bir açıklama yoktur. Kitabın ahlâka dair ikinci yarısında da herhangi bir surette etik kelimesi zikredilmemektedir.¹⁸

Benzer bir çeviri 1935'te Kropotkin'in Rusça *Etika* kitabından yapılmış ve o da yine *Etika* adıyla yayımlanmıştır.¹⁹ Kitabın adına karşılık muhtevasında

14 İstilahat-ı İlmiye Encümeni, *Kamus-u Felsefe*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1330, s. 29.

15 İsmail Fenni Ertuğrul, *Lügatçe-i Felsefe*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341, s. 246.

16 Namdar Rahmi, *Felsefî Meslekler Vokabülleri*, Afyon: Doğan Matbaası, 1932, s. 63.

17 Spinoza, *Etika*, çev. Suut Kemal Yetkin, İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1934.

18 Spinoza, *Etika*, çev. Hilmi Ziya Ülken, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1948.

19 P. A. Kropotkin, *Etika: Ahlâkın Kaynağı ve Açılması*, çev. Ahmet Ağaoğlu, İstanbul: Vakit Matbaası, 1935.

hep ahlâk terimi kullanılmış, ahlâkla aynı manada anlaşılacak şekilde etik terimi -birkaç yer dışında- zikredilmemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada da Spinoza'nınkinde olduğu gibi etik, kitap adı olarak özel isim mahiyetinde algılanmış görünmektedir.

Türk Dil Kurumu tarafından 1942'de yayımlanan *Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü*'nün Fransızca-Osmanlıca-Türkçe bölümünde yine Fransızca *ehique* terimi yer almakta, “ahlâkî, ilm-i ahlâk, törel, törebilim” şeklinde karışılmaktadır.²⁰

Etik teriminin sözlükte değil de Türkçe bir felsefe terimi olarak metin içinde kullanıldığı ilk telif çalışmaların neler olduğuna baktığımızda ise karşımıza, 1960'ta Hüseyin Batuhan tarafından yazılmış “Etik Önermelerin Çözümü” makalesi çıkmaktadır.²¹ Bu makalede Batuhan, -her ne kadar etik Türkçe kökenli bir kelime olmasa da- öz Türkçe bir dil kullanmak için azamî çaba göstermiş görünmektedir. Ancak yazarın “etik buyruklar” ifadesinden anlaşılan, kendisinin etiği, “ahlâk felsefesi” anlamında değil, “ahlâkî olan” olarak anladığıdır. Batuhan makalesinde, teorik olarak etik önermelerin ne doğru ne de yanlış olabileceğini, sadece bazı istek ve tepkilerimizin ifadesi olduklarını iddia ederek David Hume ve mantıkçı pozitivistler çizgisinde bir ahlâk anlayışı ortaya koymakta, Sokratesçi ahlâk anlayışını, “etik kavramları teorik-objektif bir temele dayatma çabası” diye nitelemektedir.²²

Hüseyin Batuhan'ın, makalesinde öz Türkçe kelimeleri kullanmaya çalışması tesadüfi değildir. Batuhan, 1967 yılında *Türk Dili Dergisi*'nde yayımladığı “Dil Devrimi Üzerine Düşünceler” isimli makalesinde, 1928 Harf İnkılabını büyük bir hararetle savunmakta, kendi ifadesiyle “Osmanlıca denen dilden neler çektiğini”, “Osmanlıca gibi insan belleğine kaldıramayacağı kadar ağır bir yük yükleyen hantal bir dille” iş görmenin nasıl zor olduğunu, bu nedenle öz Türkçenin gelişinin kendisi için neredeyse bir şenlik olduğunu, “her Türkçe sözcüğün bir yabancı sözcüğü tepelemesinin” kendisine büyük bir heyecan verdiğini anlatmaktadır.²³ Bu nedenle yazarın Arapça kökenli ahlâk terimini kullanmak istememiş olması düşünülebilir, ancak etik teriminin de Yunanca kaynaklı oluşu, yazarın tercihinin asıl sebebini belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Çünkü yazarın kullanımı, etiğin, ahlâk terimi gibi normatif (emredici mahiyette olan, olması gerekeni bildirdiğini tazammun eden) içeriği çağrıştırmadığı için ahlâktan ayrı olarak kullanılması gerektiği şeklindeki -ileriki bölümlerde değinilecek olan- iddiayla da uyum göstermemektedir. Bilakis yazar, normatif ifadeler için bizzat “etik” demektedir.

20 Türk Dil Kurumu, *Felsefe ve Gramer Terimleri*, İstanbul: Cumhuriyet Basımevi, 1942, s. 212.

21 Hüseyin Batuhan, “Etik Önermelerin Çözümü”, *Felsefe Arkivi*, 1960, c. 5, sy. 1, s. 56-73.

22 A.g.m., s. 69-70.

23 Hüseyin Batuhan, “Dil Devrimi Üzerine Düşünceler”, *Türk Dili*, 1967, c. 16, sy. 191, s. 832, 836.

Etik kelimesi, 1961 yılında Mustafa Nihat Özön tarafından hazırlanan *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*'nde de "ahlâk bilgisi, töre bilimi" ile karşılanmış olarak yer almaktadır.²⁴ Türkçede kullanılan, yabancı dillerden geçmiş kelimelerin yer aldığı bu sözlükte etik kelimesinin de kendine yer bulması, bu tarihte artık etik kelimesinin Türkçeye girdiğini ve yerleşmeye başladığını göstermektedir. Ancak etik teriminin ahlâk felsefesinden ayrı olup olmadığı, etik ve ahlâk terimleri arasında bir fark bulunup bulunmadığı tartışmasının kaynaklarda bu tarihlerde henüz fazlaca söz konusu olmadığını görmekteyiz.

1975 yılına gelindiğinde, bu tarihte Türk Dil Kurumu Yayınları arasında çıkan Bedia Akarsu'ya ait *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, ahlâkı moral'in karşılığı olarak belirleyip, terime, davranış kuralları, ilkeler toplamı gibi normatif anlamlar yüklerken, *ahlâk felsefesi* maddesini, *ethik* maddesine yönlendirmektedir.²⁵ *Ethik* maddesine göre terim; "ahlâk felsefesi, ahlâkın özünü ve temelini araştıran felsefe dalı olarak" tanımlanmaktadır. *Ethik*'in kullanımlarına verilen örnekler arasında *düzungü koyucu etik*, yani normatif, kurallar koyan etik'in de bulunması; sözlükte etik ile ahlâk arasında normatizme dayanan bir farkın görülmediğini, görüldüyse de bu farka riayet eden tutarlı bir içerik bulunmadığını göstermektedir.²⁶

Etik kelimesinin telif bir çalışmaya başlık oluşu ise 1977'de, Türkiye Felsefe Kurumu tarafından İoanna Kuçuradi'nin *Etik* kitabının yayımlanmasıyla gerçekleşmiştir. Kitabın içeriğinde bolca *etik ilişki* ve *etik değerlerden* bahsedilmesine rağmen, kavram olarak etiğin ne anlama geldiğine yahut yazarın neden etik terimini tercih ettiğine dair hiçbir açıklama bulunmamaktadır. Kuçuradi söz konusu açıklamaları, on bir yıl sonra, 1988'de yayımladığı *Uludağ Konuşmaları*'nda yapmaktadır. Bu kitaptaki "Ahlâk ve Kavramları" bölümünü tamamen ahlâk kelimesinin muhtevasına ve etik kelimesiyle farkına ayıran yazarın iddiası özet olarak şöyledir: Günlük dilde ahlâka muhtelif anlamlar yüklenmekte, genel olarak hepsinde de bu kelime ile "olması gereken, olması istenen çeşitli değer yargıları sistemleri" kastedilmektedir.²⁷ Yazar, bu tür normatif yargıların genel-geçer değil, muhtelif ve değişken olduğunu iddia ederek, bunların üzerinde yer alan, insanlık merkezli (insanın başka birinin insanlığına yönelik tehditkâr harekette bulunmaması gibi) daha üst yargıların ahlâk kavramı içinden çıkarılması gerektiğini ileri sürmekte, bu çeşit evrensel üst yargıların, ahlâk ilkelerinden ziyade etik ilkeler olarak isim-

24 Mustafa Nihat Özön, *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1962, s. 63.

25 Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975, s. 13-14.

26 A.g.e., s. 68-69.

27 İoanna Kuçuradi, *Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlâk, Kültür Kavramları*, Türkiye Felsefe Kurumu, 1988, s. 32-33.

lendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁸ Bu noktada etik kavramını inceleyen yazar, etiğin felsefenin bir dalı olduğunu, etiğe Türkçede ahlâk veya ahlâk felsefesi dense de bunun doğru bir kullanım olmadığını söylemektedir.

Etik teriminin kullanıldığı ilk telif eserlerden bir diğeri de Necla Arat'ın 1979 yılında yayımladığı *18. Yüzyıl İngiliz Felsefesi'nde Etik ve Estetik Değerler Arasındaki İlgî Sorunu* adlı eserdir.²⁹ Yazarın doktora tezi olan çalışma, 1987'de yeniden basılmış ve bu baskıda ismi *Etik ve Estetik Değerler* olarak değiştirilmiştir.³⁰ Arat, kitabın başlığı ve girişindeki etik terimi tercihine rağmen çalışması boyunca hemen her türlü bağlamda etik yerine ahlâk terimini kullanmıştır. Ahlâkı; *ahlâk felsefesi, ahlâkçılık, ahlâk duygusu, ahlâksal kurallar, ahlâk anlayışları, ahlâk görüşleri* gibi pek çok biçimde kullanan Arat'ın, çalışmanın başlığında ahlâk yerine etiği tercih edişinin, etiğin, estetik kelimesiyle beraber kulağa daha uyumlu gelmesinden başka bir nedeni görünmemektedir.

Teşpit edebildiğimiz kadarıyla, etik ile ahlâk arasında ayırım yapmakla kalmayıp, bunların birbiri yerine kullanımının yanlış olduğunu ileri süren ilk ve temel çalışmalar Harun Tepe'ye aittir. Tepe, hem etiği ilk defa bir kitaba başlık yapan hem de etik-ahlâk ayırımına ilk değinenlerden biri olan İoanna Kuçuradi'nin öğrencisidir. Tepe'nin 1987 yılında kaleme aldığı "Etik ve Meta-etik" makalesi, yazarının ifadesiyle "etiğin neden ahlâk olmadığı"nı göstermeyi amaçlamaktadır.³¹ Tepe, ahlâk ve etik terimlerinin bir hayli karıştırıldığından şikayet ederek, ülkemizde etik kelimesi yerine ahlâk veya ahlâk felsefesi isimlerinin kullanılması nedeniyle mezkur karmaşanın meydana geldiğinden söz etmektedir. Yazara göre etik, bir toplum fenomeni olan ahlâktan ayrı bir şeydir, dolayısıyla etik ve ahlâk arasında yapılacak ayırım, felsefenin felsefe olmayanla, felsefi bilginin bilgi olmayanla karıştırılması gibi vahim bir hatayı önlemektedir. Çünkü yazara göre ahlâktan bahsedildiğinde her zaman belirli bir ahlâktan ya da moral'den söz edilmektedir, dolayısıyla yerel ve görel bir şey konu edilmektedir. Burada Tepe, ahlâkın bir kurallar, normlar bütünü olduğunu söylemek istemektedir. Burada ilginç olan husus, yazarın, ahlâk felsefesi terimini de tanımlayıp etikten ayırmasıdır. Ona göre ahlâk felsefesi de normatif bir arka plana sahiptir. Ahlâk felsefesi kişinin iyiye, mutluluğa

28 Esasında bu öneri, etik-ahlâk ayırımının yanında, etiğin "çevre etiği", "iş etiği" şeklindeki kullanımından kaynaklanan çelişkiyi gidermeye imkan vermektedir. Çünkü çevreyi koruma gerekliliğinin, insan varlığına saygı duyma kadar genel-geçer bir ilke olduğu iddia edilebilir. Ancak asıl mesele, hangi ilkelerin genel-geçer, evrensel, hangilerinin değışebilir kabul edileceğidir.

29 Necla Arat, *18. Yüzyıl İngiliz Felsefesinde Etik ve Estetik Değerler Arasındaki İlgî Sorunu*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1979.

30 Necla Arat, *Etik ve Estetik Değerler*, İstanbul: Say Yayınları, 1987; İstanbul: Telos Yayıncılık, 1996.

31 Harun Tepe, "Etik ve Meta-etik", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, c. 4, sy. 2, s. 295-304.

ulaşması için gerekenleri araştırır, ölçü koymaya çalışır. Etik ise bunlarla ilgilenmez, mutluluk ve iyi-kötü yüklemelerini taşıyan değer yargıları etiğin konusu dışında kahr. Tepe'nin kendi ifadesiyle "Etik, mutlu olmanın yollarını, iyi ve "ödev" olanın ne olduğunu ortaya koymayı amaç edindiği her durumda etik olmaktan uzaklaşır, ahlâk felsefesi olur".³² Etik ancak iyi-kötü yargılarının bilgisel değerini sorgular ve ortaya koyar. Tepe'nin izahlarından anlaşılana, etiğin normatizme en yakın olabilecek işlevinin, eyleme ilişkin evrensel ilke ve yasalar koymak olduğudur. Nitekim yazarın Kant'ın ahlâk yasasını etik kapsamında değerlendirdiğini, ancak "yardım etmek iyidir", "çalmak kötüdür" gibi yargıları etik dışında bıraktığını görmekteyiz.³³

Harun Tepe'nin, ahlâk felsefesi literatüründe etik teriminin kullanılması gerektiğini dile getirmek hususunda "ilk" olmakla kalmayıp, bu yönde özel çaba gösteren ve eserler veren biri olduğu görülmektedir. Yazar 1992 yılında yayımladığı *Etik ve Meta-etik* kitabında etik-ahlâk ve ahlâk felsefesi ayrımının altını yine çizmektedir. Harun Tepe'ye göre ahlâk ile kastedilen her zaman moraldir, yani belli bir toplumun ahlâkı, norm, ilke ve değerler bütünüdür. Bunlar da toplumdan topluma, zamandan zamana değişebilen şeylerdir. Bu nedenle ahlâk-etik terimlerinin birbiriyle karıştırılmasının ilk olumsuz sonucu, etiğin göreceli bir şey olduğunun düşünülmesidir. Tepe, etik ile ahlâk felsefesini de birbirinden ayırmaktadır. Ona göre ahlâk felsefesi, söz konusu göreceli ahlâklar (moraller) hakkında bilgi ortaya koymaya çalışan, kimi zaman da bunları aşan üst bir ahlâk geliştirme çabası içine giren, yapılması-kaçınılması gereken ilke ve kurallar getiren, çoğu zaman "mutluluk"u amaç olarak belirleyip mutluluğa ulaştıranları "iyi", ondan uzaklaştıranları ise "kötü" olarak belirleyen bir bilgi dalıdır. Dolayısıyla ahlâk felsefesi de tıpkı ahlâk gibi ölçü koyma peşindedir. İşte onu etikten ayıran en temel nokta budur. Çünkü etik, eyleme ilişkin felsefi bilgidir, kişiye ait eylem ve ilişkilerin bilgisini edinmeye çalışır, eylemin koşulları, doğruluğu-yanlışlığı, sonuçlarıyla ilgilenir.³⁴

Etiğin ahlâk ve ahlâk felsefesinden ayrılmasının gerekliliğine dair 1998 yılında da bir çalışma kaleme alan Tepe, bu tarihte yayımladığı "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik" makalesinde,³⁵ yaklaşık on yıl önce etik kelimesinin Türkiye'de bilinen ve kullanılan bir kavram olmadığından, öyle ki "Etik ve Meta-etik" başlıklı eski makalesinin, dergi editörünce "etnik" diye tashih edilmeye çalışıldığından bahsetmektedir. Basın etiği, siyaset etiği gibi ifadelerin kullanımının artmasının ardından etiğin daha bilinir hale geldiğini belirten yazar, ahlâk

32 A.g.m., s. 298.

33 A.g.m., s. 298-299.

34 Harun Tepe, *Etik ve Meta-etik: 20. Yüzyıl Etiğinde Normatiflik Tartışması*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1992, s. 5-7.

35 Harun Tepe, "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik", *Doğu Batı*, 1998, yıl 1, sy. 4, s. 9-24.

ve etik kelimelerinin neredeyse eşanlamlı olarak kullanıldığına, ancak ahlâk etikten ayrımının bir zorunluluk haline geldiğine dikkat çekmektedir. Tepe, İoanna Kuçuradi'nin *Uludağ Konuşmaları*'nda ahlâk kelimesine dair yaptığı analizleri zikretmekte, neticede etiğin kesinlikle ahlâktan ayrılması gerektiğini belirtmektedir. Çünkü norm koymak asla felsefenin işi değildir, ancak normların temellendirilmesi felsefenin işi olabilir, buna da etik denecektir.³⁶ Yazara göre etik, “insana ilişkin etik sorunlarda doğrulanabilir-yanlışlanabilir bilgiler ortaya koyan ya da en azından koyması beklenen bir felsefe disiplini, yapılması gerekeni söyleyen ya da normlar koyan bir etkinlik değil”.³⁷

Tepe'nin söz konusu makalesinin yer aldığı sayı, *Doğu Batı* dergisinin “Etik” özel sayısıdır. Bu sayı, hem bütünüyle ahlâk felsefesine dair makaleleri muhtevi olup da adının “Etik” olarak tercih edilmiş olması hem de etik-ahlâk terimlerinin kullanımının günümüzdeki durumunu gözler önüne sermesi bakımından dikkat çekicidir. Söz konusu özel sayının giriş yazısını yazan Taşkın Takış, etik-ahlâk ayırımına değinmekte ve bu ayırımı savunmaktadır. Bunu yaparken Herald Delius ve Nicolai Hartman'ın moral-etik ayırımına da referans veren yazar, etik ve ahlâk felsefesinin farklı olduğuna dair ise herhangi bir iddiada bulunmamaktadır.³⁸ Ancak sayıda yer alan makalelerdeki kavram tercihlerine baktığımızda, tam bir çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Sayıda makalesi bulunanlardan biri olan Erdal Cengiz, ahlâk felsefesi yahut etik yerine *törebilim*, ahlâk yerine de *düzyüsel değerler dizgesi* demektedir, etiğin, *moral* değil *moralin felsefesi* anlamına geldiğini de ayrıca belirtmektedir.³⁹ Bir başka makale sahibi Şafak Ural ahlâk terimini hem ahlâk felsefesi hem de ahlâkî değerler sistemi anlamında kullanmak üzere tercih ederken,⁴⁰ Ali Yaşar Sarıbay ve Fikret Başkaya, etik terimini kullanmaktadır.⁴¹ Ahmet İnam etik-ahlâk ayırımının Anglo-Amerikan kültürde söz konusu olduğunu belirterek etiğin ahlâk felsefesi demek olduğunu ileri sürmekte ve etiği kullanmayı seçmektedir.⁴² Mehmet Ali Kılıçbay tamamen farklı bir yol tutup *ethica*,⁴³ Durmuş Hocaoğlu ise ahlâk felsefesi demektedir,⁴⁴ Yasin Ceylan ise etik-ahlâkî-

36 A.g.m., s. 9-12.

37 A.g.m., s. 12.

38 Taşkın Takış, “Etik”, *Doğu Batı*, İstanbul, 1998, sy.4, s. 5-6.

39 Erdal Cengiz, “Törebilimde Değer ve Ölçüt Sorunu”, *Doğu Batı*, 1998, sy. 4, s. 25-40.

40 Şafak Ural, “Epistemolojik Açıdan Değerler ve Ahlâk”, *Doğu Batı*, 1998, sy. 4, s. 41-49.

41 Ali Yaşar Sarıbay, “Politik Teori, Modernite ve Etik”, *Doğu Batı*, 1998, sy. 4, s. 51-56; Fikret Başkaya, “Bilim, Üniversite ve Etik Üzerine”, *Doğu Batı*, 1998, sy. 4, s. 59-64.

42 Ahmet İnam, “Hâlsiz Kalmış Bir Ahlakın Cehenneminde: Ahlakı Hak Saklasın Bir Yârim Var İçinde”, *Doğu Batı*, 1998, sy. 4, s. 67-78.

43 Mehmet Ali Kılıçbay, “Economica'nın Dublörü Ethica”, *Doğu Batı*, 1998, sy. 4, s. 81-83.

44 Durmuş Hocaoğlu, “Descartes Felsefesi'nde Bir Problem Alanı Olarak Ahlak”, *Doğu Batı*, 1998, sy. 4, s. 85-97.

ahlâk terimlerinin hepsini de birbiri yerine geçebilecek anlamda metin içinde kullanmaktadır.⁴⁵

Görüldüğü üzere etik kavramı, Harf İnkılabı öncesinde ve inkılaptan sonraki ilk yıllarda, Fransızca bir felsefe kavramı olarak bilinmekte ve sözlüklerde yer almaktaydı. Ancak Türkçe telif literatüründe görünür olması 60'lı yılları bulmuş, 70'li yıllara doğru işlenip kullanılmaya başlanmıştır. İoanna Kuçuradi'nin başını çektiği Hacettepe Felsefe çevresinin etik terimine daha çok rağbet ettiğini, bilhassa Kuçuradi'nin öğrencisi Harun Tepe'nin çalışmaları yoluyla da etiğin ahlâk terimi yerine ikame edilmeye çalışıldığını görüyoruz. Burada Kuçuradi ve Tepe'nin genel olarak tezleri; (a) Ahlâkın, kurallar bütününü ifade eden, moral'in karşılığı, normatif bir kavram olduğu ve bu nedenle felsefeyle ilgisinin olmadığı, (b) Ahlâk felsefesinin de tıpkı ahlâk gibi normatif olup ölçü koymaya çalıştığı, bu nedenle etik faaliyetinden ayrı olduğu, (c) Etiğin, eyleme ilişkin sorunlarda mümkün merteye doğrulanabilir-yanlışlanabilir bilgiler ortaya koymaya çalışan, gerektiğinde normların temellendirmesini de yapan felsefe dalı olduğudur.

Ahlâk ve ahlâk felsefesinden bu şekilde ayrılmak suretiyle bir karşıtlık üzere ortaya konan etik terimi, 90'lı yılların sonu, 2000'li yılların başına kadar teorik ahlâk felsefesi literatüründe yaygın şekilde kullanılmamaktadır. Ahlâk alanında eser kaleme alan yazarların, etik terimine dair Tepe'ninkine benzer hususi bir iddiası olmadığı sürece ahlâk terimini kullanmaya devam ettiğini görüyoruz. Ancak başka bir alan var ki, etik teriminin ilk görünür olduğu 70'li yıllardan başlamak üzere günümüze kadar yoğun ve neredeyse alternatifsiz şekilde etik terimi kullanılmakta ve ahlâk yerine tercih edilmektedir. Bu alan, halen günümüzde de etik teriminin en fazla tercih edildiği literatüre sahip olan pratik ahlâk, hususen de tıp ahlâkı alanıdır. Teorik ahlâk alanında etik başlıklı çalışmaların nadiren görüldüğü 1970-1990 yılları arasında tıp ahlâkı alanı, barındırdığı "tıp etiği" başlıklı makalelerden dolayı etik terimini böylesine çok tercih eden tek alan olarak tebarüz etmektedir.⁴⁶ 90'lı yılların ardından bir çeşitlenmenin baş gösterdiğini, ancak bu tarihlerden sonra ahlâk felsefecilerinin de etik terimine itibar etmeye başladığını söylemek mümkündür. Bunda, ahlâk düşüncesinin en temel kaynaklarından biri olan, Aristoteles'in *Ethikon Nikomakheion* eserinin ilk defa 1988 yılında Saffet Babür tarafından *Nikomakhos'a Etik* adıyla çevrilmiş olmasının⁴⁷ ve etik adıyla yapılan diğer çeviri eserlerin de⁴⁸ etkisinin olduğunu düşünülebilir.

45 Yasin Ceylan, "Din ve Ahlak", *Doğu Batı*, 1998, sy. 4, s. 107-114.

46 bkz. VI. "Pratik Ahlâk Çalışmaları" başlıklı bölüm.

47 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1988; Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1988.

48 Söz konusu çeviri eserlerden bazıları şöyledir: Immanuel Kant, *Etik Üzerine Dersler I: Philosophia Practica Universalis*, çev. Oğuz Özügül, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1994; Howard Selsam, ♦

III. Felsefe Sözlük ve Ansiklopedileri

Etik ve ahlâk terimleri bakımından ansiklopedi ve sözlükler değerlendirildiğinde, çok çeşitli bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. Kimi sözlükler etik, ahlâk ve ahlâk felsefesi için ayrı maddeler içerirken, kimisinde ahlâk felsefesi ve etik aynı madde olarak kabul edilmiştir, kimi sözlükte etik-ahlâk ayırımına değinilirken, kimisinde böyle bir ayırım hiç zikredilmemektedir. Bunların yanında, ne etik ne de ahlâk maddelerinin bulunduğu bir sözlük, Orhan Hançerlioğlu'nun *Felsefe Sözlüğü*⁴⁹ (1967) de mevcuttur. Hançerlioğlu her iki terimi de ifade etmek üzere “törebilim” maddesini kaleme almış, Yunancadan gelen etik'in, Osmanlıcada ahlâk kelimesi ile, Türkçede ise törebilim kelimesi ile karşılandığını belirtmiştir. Yazara göre törebilim, hem teorik hem de normatif ahlâki ifade etmektedir.⁵⁰ Aynı yazar 1977 yılında basılan *Felsefe Ansiklopedisi*'nde⁵¹ ise bu kez ahlâk maddesine yer vermesine rağmen, ahlâka ilişkin diğer maddeleri “törebilim” ve onunla bağlantılı maddelere yönlendirmektedir. İsmi geçen ansiklopedi dışında da ahlâk veya etik yerine törebilim maddesine yer vermiş herhangi bir sözlüğe rastlanmamaktadır.

Sözlüklerin bazılarının ahlâki, ahlâk felsefesi ve etikten ayırdığı görülürken, etiği ahlâk felsefesinden ayırmadıkları görülmektedir. Genelde, bu tercihlerin ardında, ahlâki moral'in karşılığı olarak görmek, etik ve ahlâk felsefesini de moral'in teorik araştırması olarak aynı şey kabul etmek mantığı yatmaktadır. Süleyman Hayri Bolay'ın *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*⁵² bu tercihin yapıldığı sözlüklerden biridir.

Kimi sözlüklerde ise etik-ahlâk ayırımına değinilmekle beraber, böyle bir ayırımın İmkansızlığına işaret edilmek suretiyle iki ayrı madde olarak kaleme almaktan kaçınıldığı dile getirilmiştir. Afşar Timuçin'in *Felsefe Sözlüğü* (1994) bu tür sözlüklerdendir. Yazar, “ahlâk” maddesinde, ahlâkın yanında bir de ahlâkın bilgisinin, etiğin bulunduğunu, ancak “kuramı ayrı bir bilgi alanı oluşturacak biçimde uygulamadan ayrı tutma olasılığı”nın olmadığını ifade eder. Bu nedenle olsa gerek Timuçin, ahlâk düşüncesine ilişkin her maddeyi ahlâk maddesinin ardından sıralamış ve ayrıca bir etik maddesi eklememiştir.⁵³

Etik: Yeni Değerler ve Özgürlük, çev. Yüksel Demirekler, Ankara: Yaba Yayınları, 1995; Olivier Abel, Muhammed Arkun, Şerif Mardin, *Avrupa'da Etik, Din ve Laiklik*, çev. Sosi Dolanoğlu, Serra Yılmaz, İstanbul: Metis Yayınları, 1995; Kropotkine, *Anarşist Etik*, çev. Işık Ergüden, Ankara: Doruk Yayıncılık, 1997; Zygmunt Bauman, *Postmodern Etik*, çev. Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

49 Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Varlık Yayınları, 1967.

50 Orhan Hançerlioğlu, “Törebilim”, *Felsefe Sözlüğü*, s. 392.

51 Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1977.

52 Süleyman Hayri Bolay, “Ahlâk”, “Ahlâk felsefesi”, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 22-23.

53 Afşar Timuçin, “Ahlâk”, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: BDS Yayınları, 1994, s. 7.

Ahmet Cevzici ise sözlüğünde,⁵⁴ ahlâk ve ahlâk felsefesine yer verip etiğe yer vermezken, yedi yıl sonra editörlüğünü yaptığı felsefe ansiklopedisinde⁵⁵ “ahlâk”, “ahlâk ve etik” ile “etik” maddelerine ayrı ayrı yer vermiş, literatürde bu terimlere dair yapılan ayrımlara değinmiştir. Yazarın bu iki çalışması arasındaki fark, yukarıda belirtmiş olduğumuz, etik teriminin 90’lı yılların ardından literatürde görünür hale geldiği tespitini onaylar mahiyettedir.

Sözlükler arasında başka bir tür de, herhangi bir ayrımdan söz etmeksizin hem etik hem de ahlâk felsefesi maddelerine yer verenlerdir. Bu tür teliflerden biri olan, Ali Seyyar’ın kaleme aldığı *Ahlâk Terimleri Ansiklopedik Sözlük*’te, iki ayrı madde olmalarına rağmen etik ve ahlâk felsefesi arasında belirgin bir farkın gözetilmediği müşahede edilmektedir. Yazar her iki kavramı da ahlâkî olanı inceleyen bir bilim-felsefe dalı olarak tanımlayıp ele almakla birlikte farklı tasniflere tabi tutmuştur.⁵⁶

Son olarak, söz konusu terimler arasındaki ayrıma değinen ve analizde bulunan sözlüklere değinmek gerekir. Bilim ve Sanat Yayıncılık tarafından çıkarılan *Felsefe Sözlüğü*,⁵⁷ kapsamlı bir şekilde yer ayırdıkları ahlâk ve etik maddelerinde iki terim arasında yapılan ayrıma dikkat çekmektedir. Türkçede etiğin, pek çok kişi tarafından ahlâk felsefesiyle özdeş kullanıldığına değinen sözlük yazarları, her iki kavramı birbiriyle karşılaştırmanın güçlüğüne işaret etmekte ve etik kavramını içerip de ahlâk kavramının içermediği hususları maddeleştirmeye çalışmaktadırlar. Yazarların son tahlilde ortaya koydukları iki terim arasındaki ayrım, yukarıda belirtilen diğer yazarlarla hemen hemen aynı şekilde, ahlâkın normatif içeriğine karşın etiğin herhangi bir öğütlemeye yeltenmeksizin teorik kalışında ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu nedenle sözlük, ahlâk felsefesi maddesini etik maddesine yönlendirmektedir.⁵⁸ Etik maddesinde ise kavram özetle “nasıl yaşamalı? sorusuna yanıt arayan geleneksel felsefe dalı” olarak tanımlanmaktadır. Bu sorunun taşıdığı normatif beklentinin, “öğütlemeye yeltenmeyen” diye ahlâktan ayrılmış olan etiği son tahlilde yine ahlâka dahil etmemesi için örnekler verilmeye çalışılmıştır. Fakat söz konusu maddede, hiçbir iyi-kötü yargısına bulaşmayan bir etik muhtevasının ortaya konmasının son derece zor olduğu ortaya çıkmaktadır. Sözlüğün “çevre etiği”, “erdem etiği”, “iş yaşamı etiği” gibi diğer maddeleri incelendiğinde, normatizmden tamamen sıyrılmış bir etik çerçevesi çizmenin zorluğu daha da açığa çıkmış görünmektedir.⁵⁹

54 Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1996.

55 Ahmet Cevzici (ed.), *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Etik Yayınları, 2003.

56 Ali Seyyar, “Ahlâk”, “Ahlâk felsefesi” (s. 10-15); “Etik” (s. 122-123), *Ahlâk Terimleri Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul: Beta Yayınları, 2003.

57 Bâki Güçlü, Erkan Uzun ve diğerleri, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002.

58 A.g.e., s. 25, 28.

59 Sözelimi çevre etiği için verilen tanım şöyledir: “İnsanmerkezci bakış açısının terk edilerek doğal çevreyi koruma adına yeni bir çevre etiğinin geliştirilmesi gerektiğine dikkat çeken, in- ➤

IV. Ahlâk Düşüncesine Giriş ve Ahlâk Düşüncesi Tarihi Kitapları

Ahlâk felsefesine dair giriş ve tarih kitaplarında etik teriminin yaygın şekilde kullanılışı, son on yıla ait bir meseledir. Mehmet Emin Erişirgil,⁶⁰ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu,⁶¹ Hilmi Ziya Ülken,⁶² Osman Pazarlı,⁶³ Bedia Akarsu⁶⁴ ve Mustafa Çağrıncı⁶⁵ tarafından kaleme alınan ilk çalışmalarda etik terimine tesadüf etmemekteyiz. 1994 yılında Hüsameddin Erdem tarafından yazılan *Ahlâka Giriş*'in başında yazar, ahlâk felsefesine aynı zamanda etik dendiğini, etikin en temel sorusunun da “iyi nedir?” sorusu olduğunu belirtmektedir. Ancak çalışmanın devamında yazar ahlâk terimini kullanmayı tercih etmiştir.⁶⁶

Etik teriminin bir ahlâk felsefesine giriş kitabına isim oluşu 2002 yılında, Ahmet Cevizci'nin *Etîğe Giriş* kitabıyla gerçekleşmiştir.⁶⁷ Yazar kitabının başında uzunca bir etik tanımı yapmakta, tanımında etiğin ilkeler koymamakla birlikte ilkeleri analiz eden, ahlâkî kavram ve yarguları tartışan “ahlâkî ilkeler teorisi veya felsefe disiplini” olduğuna dikkat çekmektedir.⁶⁸ Cevizci, Harun Tepe'den farklı olarak etiğin, ahlâkî varsaydığını ve “insanın hem bir akıl hem de bir tin varlığı olmasına dayandığını” düşünmektedir.⁶⁹ Ancak Tepe'yle aynı şekilde o da ahlâkın, inanç, emir, yasak, norm ve değerler taşıyan bir yaşama biçimi olduğunu söyler.⁷⁰ Buna rağmen Cevizci etiğin, ahlâk felsefesiyle aynı

---

san ile diğer tüm canlıların ortak varlıklarını ‘toplu’ yaşamlarını sürdürebilmeleri için doğaya özgü erekselliğin gözetilmesi gerektiğini savunan çevrebilim etiği.” (s. 314.)

60 Mehmet Emin Erişirgil, *Filozofîye Başlangıç*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1939; *Felsefeye Başlangıç*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1947; *Felsefeye Başlangıç: Bilgi, Dış Âlem, Ahlâk ve Hürriyet Meseleleri*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1950.

61 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Seçme Metinleri ve Kraat Parçaları ile Ahlâk Tarihi: Yunan Klasik Devrine Kadar*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1944. Fındıkoğlu'nun *Seçme Metinler* kitabında birçok defa ethos-kozmos ikilisinden söz edilmekte ancak terim haline gelmiş bir etik zikredilmemektedir.

62 Hilmi Ziya Ülken, *Ahlâk*, İstanbul: M. Sadık Kağıtçı, 1946; İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1974; İstanbul: Ülken Yayınları, 2001; Hilmi Ziya Ülken, *Aşk Ahlâk: Halka Rağmen Halk İçin Kitap*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, 1931; İstanbul: Anıl Yayınevi; 1959, [y.y.]: Demirbaş Yayınları, 1971; İstanbul: Dünya Aktüel, 2004; İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

63 Osman Pazarlı, *İslâm'da Ahlâk*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.

64 Bedia Akarsu, *Ahlâk Öğretileri: I. Mutluluk Ahlâkı, II. Kant'ın Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982; *Mutluluk Ahlâkı (Ahlâk Öğretileri-1)*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998; *Immanuel Kant'ın Ahlâk Felsefesi (Ahlâk Öğretileri-2)*, İstanbul: İnkılap, 1999; İstanbul: İnkılap, 2005.

65 Mustafa Çağrıncı, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul: MÜİF Yayınları, 1989; İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 2000; İstanbul: Dem Yayınları, 2006.

66 Hüsameddin Erdem, *Ahlâka Giriş*, Konya: Günay, 1994; *Ahlâk Felsefesi*, Konya: Hü-Er Yayınları, 2005; *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul: Kişisel Yayınlar, 1996; İstanbul: Dem Yayınları, 2006.

67 Ahmet Cevizci, *Etîğe Giriş*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002, 2008.

68 A.g.e., s. 1.

69 A.g.e., s. 2.

70 A.g.e., s. 3.

anlama geldiğini, yalnızca ahlâkın eylemin gerçekleştirilmesine yönelik bir şey, etik veya ahlâk felsefesinin ise söz konusu eylemin teorisi olduğunu ileri sürmek suretiyle etik terimi ile ahlâk felsefesini kastettiğini açıkça ortaya koymaktadır.⁷¹

Etik-ahlâk terimlerinin her ikisini de başlığına taşıyan ilk giriş kitabı, söz konusu kavram ikilisine bilhassa değinmesi bakımından da özel bir yeri haiz olan Doğan Özlem'in *Etik -Ahlâk Felsefesi-* çalışmasıdır.⁷² İlk baskısı 2004'te yapılan bu kitap, Doğan Özlem'in 1981'den beri vermiş olduğu *Ethik (Ahlâk Felsefesi)* derslerinin notlarından oluşmuştur.⁷³ Özlem, etik-ahlâk ayırımına dair müstakil bir bölüm ayırarak, kitap başlığındaki tercihini gerekçelendirir: Yazara göre etik ve ahlâk felsefesi aynı anlama gelmektedir. Etikten farklı olan ahlâk felsefesi değil, ahlâktır. Çünkü ahlâk, etikten ziyade moral anlamındadır, yani "bir ulusun, kültürün veya herhangi bir birliğin eylemlerini yönlendiren norm, emir ve yasakları" ifade eder. Bu nedenle Hristiyan ahlâkından, hoşgörü ahlâkından, iş ve meslek ahlâkından söz edilebilir. Görüldüğü üzere Özlem, etik ile ahlâk felsefesini özdeşleştirirken, etik ile ahlâkı ayırmaktadır. Ahlâkı bir fenomen, etiği yahut ahlâk felsefesini, söz konusu fenomeni inceleyen bir felsefe disiplini olarak ele almaktadır. Özlem'in Nicolai Hartmann'dan yaptığı şu alıntı meseleyi özetlemektedir: "Ahlâklar çokluğuna karşı etik tektir."⁷⁴

Doğan Özlem, etik-ahlâk ayırımına değinmekle beraber, söz konusu ayırımın her daim bulanık kalmaya mahkum olduğunun da bilincindedir. Çünkü Özlem hermenötik yaklaşımı benimsemiş bir felsefi anlayışa sahiptir ve bunun bir sonucu olarak nötr, tarafsız bir felsefe faaliyetinin varlığını reddeder. Bu da, bütünüyle öğütten uzak, her türlü normatizmden sıyrılmış bir etiğin İmkânını azaltır, meta-etiği ise imkansız hale getirir. Bu çerçevede Özlem'in de bizzat meta-etiğin İmkansızlığını ilan ettiği görülebilir: "Tarihsel şartlarından soyunamayan insanın kişisel bir ahlâkî duruşu olması kaçınılmazdır." Nitekim Özlem'e göre etikçinin kendi ahlâkî tavrının varolması bir gerekliliktir, çünkü etikçi olmak ahlâkî bir sorumluluk taşımaktır. Dolayısıyla Özlem'e göre "önce ahlâkçı olmadan etikçi olmak" mümkün değildir.⁷⁵

Ahlâka dair muhtelif çalışmaları olan Cafer Sadık Yaran, etik ve ahlâk terimlerini beraberce kullanmaktan çekinmeyen bir başka yazardır; *Ahlâk ve Etik* (2010) kitabının⁷⁶ başında, ahlâk felsefesi ve etik terimlerinin birbiri

71 A.g.e., s. 4-5.

72 Doğan Özlem, *Etik*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2004; *Etik -Ahlâk Felsefesi-*, İstanbul: Say Yayınları, 2010.

73 Özlem'in verdiği dersin adının etik değil etik oluşu, daha önceki örnekler de düşünüldüğünde, terimin ilk kullanımının etikten ziyade etik olduğunu göstermektedir.

74 Doğan Özlem, *Etik*, s. 17-24.

75 A.g.e., s. 163-165.

76 Cafer Sadık Yaran, *Ahlâk ve Etik*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010.

yerine kullanılabileceğini ancak etik ve ahlâkın özdeş kavramlar olmadığını belirtmektedir. Tartışmaya değinmesi ve bilinçli bir tercih yaptığını açıkça belirtmesi bakımından Yaran'ın ifadeleri dikkat çekicidir. Yazara göre ahlâk, yaşanmakta olan ahlâklılığa dairdir ve ahlâkın, dini-manevi değerlerle iç içe olduğu bir gerçektir. Etik ise Batı dillerindeki kullanımı dikkate alınarak, ahlâkın teorik ve felsefî yönünü ifade etmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Yaran, ahlâk felsefesinin de ahlâkın teorik ve felsefî yönünü ifade etmesi bakımından etiğe alternatif olabileceğini düşünmektedir. Yazar, Batılı kökeni nedeniyle etik kelimesini kullanmaktan çekinenler ile dini çağrışımları sebebiyle ahlâk kelimesini kullanmak istemeyenleri anlayışla karşıladığını ancak bilimsel ve felsefî bakımdan böyle bir tercih yapmanın zorunlu olmadığını belirtir. Fakat dini ve ahlâkî bakımdan, ahlâkın muhtevasını hayata geçiremeyecek kesimlerin ahlâk yerine etik demesini, ahlâkın içinin boşaltılmaması açısından ehven bulmaktadır.⁷⁷ Yazar, söz konusu kitabından bir yıl sonra yayımladığı *İslâm Ahlâk Felsefesine Giriş*'te⁷⁸ (2011) de etik ve ahlâk felsefesini aynı anlamda kullanmaya devam etmektedir.

Zikredilen çalışmaların yanında etiği ahlâk felsefesiyle eş anlamlı gören ve çalışmalarında her iki terimi de kullanmaktan çekinmeyen diğer iki giriş kitabı ise Lokman Çilingir'in *Ahlâk Felsefesine Giriş*,⁷⁹ ve Mehmet Türkeri'nin *Etik Kuramları*'dır.⁸⁰ Çilingir ahlâk ve etik arasındaki ayrımın farkında olmakla birlikte, etik ve ahlâk felsefesinin birbiri yerine kullanılabilir olduğunu düşünmektedir. Türkeri ise bir yandan etik terimini açıkça hem ahlâk felsefesi hem de ahlâk ile eş anlamlı şekilde kullanırken,⁸¹ diğer yandan kitabın içinde yer alan bir makale çevirisinin girişinde verdiği dipnotta, çevirisinde etik ve moral ayrımına dikkat ettiğini, moral ve türevlerini ahlâk, ethics ve türevlerini de etik diye çevirmek suretiyle etiğin felsefî bir disiplin olduğunu zihinlere yerleştirme arzusunda olduğunu ifade etmektedir. Halbuki tam da çevirisini yaptığı söz konusu makalenin girişinde, makalenin yazarları şöyle demektedir:

(...) etik teriminin çok farklı anlamları vardır. En sık kullanımlarından birinde etik, insanların davranışlarını kendilerine göre düzenlediği bir ilkeler sistemi ya da dizisini ifade eder. Bundan dolayı tıbbî etikten söz ederiz (...) ya da Hristiyan etiği dediğimiz zaman, On Emir'de bulunan davranış kuralları gibi, Hristiyan olanların davranışlarını belirleyen ilkeleri kastederiz.⁸²

77 A.g.e., s. 11-12.

78 Cafer Sadık Yaran, *İslâm Ahlâk Felsefesine Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları, 2011.

79 Lokman Çilingir, *Ahlâk Felsefesine Giriş*, Ankara: Elis Yayınları, 2003, 2009.

80 Mehmet Türkeri (der.), *Etik Kuramları*, Ankara: Lotus Yayınları, 2008.

81 Bunu şuradan anlıyoruz; Türkeri kitabın girişinde "etik, nâm-ı diğer ahlâk felsefesi" demektedir, kitabın ilerleyen kısımlarında ise Hristiyan, Yahudi etiğinden bahsetmektedir.

82 Mehmet Türkeri (der.), *Etik Kuramları*, s. 11.

Kitabın mütercimi, çevirisini yaptığı makalenin yazarının, kendisinin başta yapmış olduğu etik-ahlâk ayırımını dikkate almayışi nedeniyle daha en baştan kendi beyanının hilafına davranmak durumunda kalmaktadır. Aslında bu örnek, Türkiye’de ahlâk felsefesi alanında yazarların bu iki terim nedeniyle içinde buldukları sıkıntılı ve karmaşık durumu açıkça göstermektedir.

Görüldüğü üzere giriş ve tarih kitaplarında genel olarak etik teriminin kullanımı yaygın olmamakla beraber, etik terimini kullanmayı tercih eden yazarların çoğunluğu, terimin kavramsal çerçevesine değinme ihtiyacı hissetmektedirler. Bu eserler arasında, ahlâk ile etik kavramlarının ayrı olduğu hususunda genel bir fikir birliğinin varlığından söz edilebilirse de, ahlâk felsefesi ve etik terimleri arasında ayırım yapmanın yaygın olmadığını söylemek mümkündür. Genel olarak müellifler, ahlâk felsefesi ve etik arasında bir ayırım gözetmeler bile, araya keskin bir çizgi çekmenin zorluğunu dile getirmektedirler. Bu nedenle bazı teliflerin başlıklarında hem etik hem de ahlâk teriminin kullanılmasının, müelliflerde bir kafa karışıklığı yahut tereddüt olduğunu izhar ettiğini söyleyebiliriz.

V. Konu ve Filozof Merkezli Çalışmalar

Sözlükler, ansiklopediler, giriş ve tarih kitaplarıyla karşılaştırıldığında, konu ve filozof merkezli ahlâk felsefesi telif çalışmaları, etik-ahlâk terimlerinin karşıtlık serüveni bakımından daha az malzeme veren kitaplardır. Ancak girişte ortaya koyduğumuz hipotezin, ‘etiğin sonraki kullanımlarında kullanım kolaylığının belirleyici olduğu’ kısmını sınamanın, bu bölümdeki örnekler üzerinden daha mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Mesela bir yazarın, ahlâk felsefesine dair filozof merkezli, birbirine son derece benzer iki çalışmasının birinde ahlâk, diğesinde ise etik terimini tercih ediyor oluşu ve her iki kullanım arasında hemen hiçbir farkın olmayışı, söz konusu hipotezin en açık destekleyicisi olacaktır. İşte tam da böyle bir örnek, hem Bertrand Russell hem de George Edward Moore’un ahlâk felsefelerini konu alan iki ayrı telif eser kaleme almış olan Osman Elmalı’da bulunmaktadır.⁸³ Elmalı, her iki kitabının da girişinde ahlâk, etik ve moral terimlerinden söz etmiş, ancak bunların birbirleri yerine kullanımı hususunda herhangi bir ayırım veya kısıtlamadan bahsetmemiştir.⁸⁴ Buna rağmen 2005’te yayımladığı kitabının adı *Bertrand Russell’da*

83 Osman Elmalı, *Bertrand Russell’da Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Ataç Yayınları, 2005; Osman Elmalı, *George Edward Moore’da Etik*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2007.

84 Elmalı’nın, *Bertrand Russell’da Ahlâk Felsefesi* kitabının girişinde ahlâkla ilgili önermelere dair yaptığı tasnif ilginçtir. “Ahlâkî (moral) önermeler, meta-moral önermeler, etik önermeler, meta-etik önermeler” şeklindeki tasnifte ilk göze çarpan, “meta-moral önermeler” ifadesidir. Yazara özgü görünen bu terim, herhangi bir toplumun ahlâkî değerlerini, herhangi bir buyruk iması taşımadan ifade eden önermeleri ifade etmektedir. Diğer dikkat çekici husus etik önermelerdir. “Doğru olan, insanların düşüncelerine saygılı olmaktadır” cümlesinin etik bir önerme

Ahlâk Felsefesi iken, 2007'de yayımladığı kitabın adı *George Edward Moore'da Etik*'tir. Başlıkları göz ardı edilerek muhtevası dikkate alındığında, her iki çalışmada da yazarın yoğun biçimde ahlâk, ahlâk felsefesi terimlerini kullandığını görmekteyiz. Yalnızca ikinci eser dikkate alındığında da Elmalı'nın etik terimini, pek çok yerde ahlâk felsefesi anlamında kullandığı ortadadır. Şu durumda yazarın ilk kitabında ahlâk felsefesi, ikincisinde etik terimini tercih etmesinin özel bir sebebi var mıdır? Yukarıda belirtildiği gibi yazar, buna dair bir cevap vermeyi mümkün kılacak herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Moore'un Russell'dan farklı olarak meta-etik ağırlıklı bir ahlâk düşüncesi ortaya koyuyor oluşunun, müellifin kitap başlığı seçiminde etkisi olduğu, yazarın, ele aldığı filozofun ahlâk yaklaşımını daha pratik ve daha kolay şekilde gösterdiği için etik terimini tercih ettiği gibi iddialar ancak tahminler olabilir. Fakat bu tür bir kullanım kolaylığının yazarı yönlendirmiş olduğu iddiasının dışında bir açıklama bulmak da mümkün görünmemektedir.

Filozof merkezli çalışmaları bulunan bir başka ahlâk felsefecisi Nejdet Durak, *Aristoteles ve Fârâbî'de Etik*⁸⁵ isimli çalışmasında etik ve ahlâk felsefesinin anlamdaş olduğunu, ancak günümüzde etiğin daha yaygın şekilde kullanıldığı için çalışmasının başlığında tercih ettiğini belirtmektedir. Bununla beraber yazar, çalışma boyunca her iki terimi de kullanmaktadır.

Sözü edilen müellifler dışında Cahit Tanyol,⁸⁶ Hüseyin Karaman,⁸⁷ Sibel Öztürk Güntöre,⁸⁸ Fahri Unan,⁸⁹ Ayşe Sıdika Oktay,⁹⁰ Celal Türer,⁹¹ Ruhattin Yazoğlu,⁹² Fatih Toktaş,⁹³ Anar Gafarov⁹⁴ ve Murat Demirkol⁹⁵ gibi benzer

---

olduğunu belirten yazar, bunun "insanların düşüncesine saygı duyulmalıdır" ifadesinden -ki söz konusu tasnife göre bu, moral bir önerme olacaktır- farkını tam olarak ortaya koymamaktadır. Elmalı'ya göre etik önerme ikinci dereceden normatiftir, eylem talebinde bulunmakla beraber ahlâki değerlendirme bilinci sunar (Osman Elmalı, *Bertrand Russell'da Ahlâk Felsefesi*, s. 11). Ayrıca Elmalı, *George Edward Moore'da Etik* çalışmasının girişinde moral-etik ayrımından söz etmiştir. Ancak bu makalede odaklanan etik-ahlâk ayrımı ve bunların birbirleri yerine kullanılıp kullanılmayacağı hususunda bir şey söylememiştir.

85 Nejdet Durak, *Aristoteles ve Fârâbî'de Etik*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2009.

86 Cahit Tanyol, *Schopenhauer'da Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Gendaş Yayınları, 1998.

87 Hüseyin Karaman, *Ebû Bekir Râzî'nin Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004; *Nurettin Topçu'da Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.

88 Sibel Öztürk Güntöre, *John Stuart Mill'in Ahlâk Anlayışı*, İzmir: İlyâ Yayınevi, 2004.

89 Fahri Unan, *İdeal Cemiyet İdeal Hükümdar İdeal Devlet: Kınalızade Ali'nin Medine-i Fazıla'sı*, Ankara: Lotus Yayınevi, 2004.

90 Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alai*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.

91 Celal Türer, *William James'in Ahlâk Anlayışı*, Ankara: Elis Yayınları, 2005.

92 Ruhattin Yazoğlu, *Leibniz'de Tanrı ve Ahlâk*, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2005, 2006.

93 Fatih Toktaş, *Fârâbî'de Ahlâk ve Siyaset*, Samsun: Etüt Yayınları, 2009.

94 Anar Gafarov, *Nasrüddin Tusi'nin Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011.

95 Murat Demirkol, *Nasireddin Tüsi'nin Ahlâk Felsefesine Etkisi*, Ankara: Fecr Yayınları, 2011.

türde telif sahibi yazarlar da ahlâk felsefesi terimini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu telif türünde daha çok ahlâk teriminin tercih edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.

VI. Pratik Ahlâk Çalışmaları

Pratik ahlâk eserlerinin, etik teriminin Türkçede en tercih edildiği çalışmalar olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’de ahlâk felsefesine dair telif kitaplarda henüz etik terimi görünmezken, tıp, basın ahlâkı gibi alanlarda “tıp etiği”, “basın etiği” başlıklarıyla makaleler yayımlanmaktaydı. Bilhassa 70’li yılların sonundan itibaren bu tip makalelerin arttığını görmekteyiz.⁹⁶

Türkiye’deki pratik ahlâk çalışmalarını, felsefe kökenli çalışmalar ve kurum-sivil toplum kuruluşu kökenli çalışmalar şeklinde ikiye ayırarak incelemek mümkün görünmektedir. Sözelimi tıp etiği alanında, Tıp fakültelerinin Deontoloji Anabilim dalları çatısı altında çalışmalar yapan, eser üretenler olmakla beraber, tamamen felsefe alt yapısına sahip, ahlâk felsefesinin pratik bir alanı olması nedeniyle tıp etiğine yönelenler de mevcuttur. Aynı şekilde felsefi bir arka planın neticesi olarak iş ahlâkı çalışanların yanında, işadamları tarafından kurulmuş İGİAD (İktisadi Girişim ve İş Ahlâkı Derneği) gibi sivil teşebbüslerin çatısı altında yapılan akademik faaliyetler de mevcuttur.

Felsefe kökenli pratik ahlâk çalışmalarına baktığımızda karşımıza çıkan ilk isimler, teorik ahlâk çalışmalarında ahlâk yerine etik terimini ihdas etme hususunda ilk girişimde bulunanlardır. Türkiye’de bilim etiği alanında 1994 yılında yapılan ilk kongrede katılımcı olarak Hüseyin Batuhan ve Yaman Örs’ün bulunduğunu görmekteyiz.⁹⁷ 1996’da Türkiye Felsefe Kurumu himayesinde İoanna Kuçuradi tarafından düzenlenen “Felsefi Etik ve Meslek Etikleri” konulu seminerde ise yine Yaman Örs, İoanna Kuçuradi ve Harun Tepe’nin tebliğleri yer almaktadır. Dolayısıyla pratik ahlâk alanındaki ilk ürünler, söz konusu toplantıların tebliğ metinlerinden oluşan kitaplardır ve neredeyse

96 Pratik ahlâk alanında yazılan bu ilk makalelerden bazıları şöyledir: Turhan Bayar, Süleyman Velioglu, Günseli Peker, “Psikiyatride Etik Kurallar”, *Nöro Psikiyatri Arşivi*, 1979, c. 16, sy. 3-4, s. 127-134; Yaman Örs, “Tıp ve Etik”, *Tıp Dünyası*, 1985, c. 58, sy. 1-2, s. 32-41; Yaman Örs, “Boyutları Giderek Artan Bir Konu-Tıbbî Etik”, *Bilim ve Teknik*, 1986, c. 19, sy. 227, s. 1-5; Günay Güner, “Bilim Adamları ve Etik”, *İncece*, 1988, c. 4, sy. 36-37, s. 5-9; Işık Bökesoy, “Tıbbî Genetikte Etik Sorunlar”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 1988, c. 41, sy. 1, s. 77-84; Yaman Örs, “Bir Yayıncının Etik Açısından Düşündürdükleri”, *Çağdaş Türk Dili*, 1989, c. 1, sy. 12, s. 592-593; Yaman Örs, “Etik Açısından Kazanılmış Bağışıklık Yetersizliği AIDS”, *Klinik Dergisi*, 1989, c. 2, sy. 2, s. 131-132; İoanna Kuçuradi, “Sağlık Birimlerinde Etik”, *Sağlık ve Toplum*, 1990, sy. 3, s. 47-49. Görüldüğü üzere bilhassa Yaman Örs’ün makaleleri, bu alanda etik teriminin kullanımını hem başlatmış hem de yaygınlaştırmış izlenimi vermektedir.

97 TUBA (Türkiye Bilimler Akademisi), Dünya’da ve Türkiye’de Bilim, Etik ve Üniversite, 26 Mayıs 1994. (07.05.2012), http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/90ba83119860d7f_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD

tamamen etik terimi üzerinden kaleme alınmışlardır. Tebliğlerde genel olarak ahlâk terimi tercih edilmeyip “tıp etiği, çevre etiği, iş etiği, iletişim etiği, basın etiği, siyaset etiği” şeklinde dile getirilen kavramlar işlenmektedir.⁹⁸

Burada şaşırtıcı olan nokta, ahlâk terimi yerine etiğin kullanılması gerektiğini belirtenlerin en temel argümanının, ahlâkın normatif muhtevasına karşılık etiğin böyle bir tazammunu olmayışdır. Dolayısıyla ahlâkın etik yerine kullanılmasını, etiğin hiçbir öğüt verici, ilke koyucu içeriğinin olmamasına bağlamaktadırlar. Ancak tam da bu fikirlerin sahibi Kuçuradi'nin söz konusu seminerde sunduğu metne bakıldığında, biomedikal sorunların çözümü için biomedikal etikten, ekolojik sorunların çözümü için çevre etiğinden vs. bahsettiği görülmektedir. Aynı şekilde Harun Tepe metninde, “bir basın etiğine duyulan gereksinim”den söz etmektedir. Durumun farkında olan Tepe, bir dipnotta, “genel kullanımda içerikleri farklı olan etik ve ahlâk sözcüklerinin en azından bu bağlamda örtüşüklerini” belirtir. Ona göre “basın ahlâkı” ile “basın etiği”, “aynı türden beklentileri dile getirmektedir”.⁹⁹ Kuçuradi, söz konusu tutarsızlığın farkında olarak bir söyleşisinde şöyle demektedir:

(...) felsefenin bir dalı olarak “Etiği” “ahlâktan” (değişik ve değişken değer yargıları ve davranış normları sistemlerinden) ve ahlâklılık normları getirmeye çalışan kodlardan (örneğin “meslek etikleri” denilenlerden) ayırt etmeyi başarır ve Etiği insansal bir fenomen olan etik fenomen hakkında (insanlararası ilişkilerde değer sorunları vb. hakkında) bilgi ortaya koymaya çalışan bir alan olarak görürsek...¹⁰⁰

Daha yakın zamanda kaleme alınan felsefe merkezli pratik ahlâk çalışmalarında da hakim olan dil, ahlâk yerine etik terimini tercih etmektedir. Hasan Ünder,¹⁰¹ Bülent Çaplı,¹⁰² Cüneyt Yüksel,¹⁰³ Çağatay Güler,¹⁰⁴ Süleyman İrvan¹⁰⁵ tarafından kaleme alınmış çalışmalar örnek olarak gösterilebilir. Ancak sayıları fazla olmasa da “iş ahlâkı”, “meslek ahlâkı” terimlerini tercih edenler de vardır. Mahmut Arslan'ın çalışmaları bu bakımdan dikkat çekebilir.¹⁰⁶ Ayrıca

98 Harun Tepe (haz.), *Etik ve Meslek Etikleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2000, 2010.

99 A.g.e., s. 123.

100 E. Efe Çakmak, “Kant, Etik ve Ahlâk Üzerine: İoanna Kuçuradi ile Söyleşi”, *Cogito*, 2005, sy. 41-42, s. 236-237.

101 Hasan Ünder, *Çevre Felsefesi: Etik ve Meta-etik Görüşler*, Ankara: Doruk, 1996.

102 Bülent Çaplı, *Medya ve Etik*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

103 Cüneyt Yüksel, *Devlette Etik*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011; Cüneyt Yüksel, *Siyasette Etik*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.

104 Çağatay Güler, *Çevre Sağlığı ve Etik*, Ankara: Yazıt Yayıncılık, 2010.

105 Süleyman İrvan, *Medya, Etik ve Hukuk*, İstanbul: IPS İletişim Vakfı, 2005.

106 Mahmut Arslan, *İş ve Meslek Ahlâkı*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001; Mahmut Arslan, Sevcan K. Akıncı, Pınar B. Karapınar, *e-İş, e-Devlet, eEtik*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007. Bu kitap, başlığının aksine muhtevasında iş ahlâkı terimini barındırmaktadır.

Hüseyin Hatemi'nin de *Basın Ahlâkı* adlı kitabında “basın ahlâkı” ve “meslek ahlâkı” terimlerini kullandığını görmekteyiz.¹⁰⁷

Kurum-sivil toplum kuruluşu merkezli pratik ahlâk çalışmalarında en yoğun ürün veren alan şüphesiz Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı çatısı altında hazırlanan akademik ürünlerdir. Türkiye’de deontoloji alanındaki ilk çalışmaları¹⁰⁸ yapan ve 1967’de ilk kürsülerden birini kuran Süheyl Ünver’in, “tıp-tababet ahlâkı” kavramlarını tercih ettiğini görmekteyiz. Yine Tıbbî Deontoloji sahasında pek çok eser vermiş ilk isimlerden biri olan Bedi Şehsuvaroğlu’nun, alandaki temel eserlerinde etik kavramına henüz rastlamamaktayız.¹⁰⁹

80’li yıllara gelindiğinde ise “tıp etiği” teriminin son derece yaygın biçimde kullanıldığını görmekteyiz. 80’li yıllardan itibaren Yaman Örs tarafından neredeyse ardı ardına denebilecek bir hızla yayımlanan “tıp etiği” başlıklı makalelerin bu alanda kavramsal bir öncü görevini görüp, sonrasında da fazla sorgulanmaksızın “tıp etiği” teriminin kullanılageldiğini söylemek mümkün görünmektedir.¹¹⁰ Genel olarak bu alandaki çalışmalarda, etik-ahlâk kullanımına dair herhangi bir giriş yahut felsefî bir izaha tesadüf edilmemektedir. Tıp etiği bir anlamda alanın özel ismi olmuş gibidir, herhangi bir surette tartışmaya açılmamaktadır.¹¹¹

Etik yerine ahlâk terimini tercih eden ve bütün yayımlarında “iş ahlâkı” ifadesini kullanan İktisadî Girişim ve İş Ahlâkı Derneği (İGIAD), bu alanda bir istisnayı oluşturmaktadır. Düzenli olarak *İş Ahlâkı Dergisi*’ni yayımlayan bu kuruluş, *İş Ahlâkı Raporu*¹¹² gibi diğer yayımlarında da etik terimine yer vermemektedir.

107 Hüseyin Hatemi, *Basın Ahlâkı*, İstanbul: Çığır Yayınları, 1976.

108 Süheyl Ünver, *Büyük Hekimler Ahlâkı*, İstanbul, 1938; *Tıbbî Deontoloji Dersterinden Kısa Bahisler*, İstanbul: Üçüncü Mntika Etubba Odası Yayınları, 1946.

109 Bedi Şehsuvaroğlu, *Tıbbî Deontoloji Dersleri*, İstanbul: İ.Ü. Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü Yayınları, 1975.

110 Yaman Örs’ün felsefî yaklaşımına dair şu kaynak dikkat çekicidir: Zümrüt Alpınar, *Etik’in Anlamı ve Anlamsızlığı & Bir Bilimsel Felsefeci Olarak Yaman Örs’ün Yaklaşımıyla*, Ankara: Eflatun Yayınevi, 2011.

111 Bu alanda söz konusu tespitlere imkan veren bazı temel kitaplar için bkz. Zehra Genç, Ayşegül D. Erdemir, *Genetik Sorunlar ve Tıbbî Etik: Genetik Danışma*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 1997; Ayşegül D. Erdemir, Öztan Öncel, Şahin Aksoy (ed.), *Çağdaş Tıp Etiği*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2003; Ayşegül D. Erdemir (ed.), *21. Yüzyıl Başında Yaşama Destek Tedavileri Etik ve Hukuksal Yayınlar*, II. Uluslararası Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Kongresi, Ankara 2009; Ayşegül D. Erdemir (ed.), *Yüksek Riskli Hastaya Yaklaşım: Etik ve Hukuksal Boyutlar*, III. Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara 2009; Ayşegül D. Erdemir, *Tıpta Etik ve Deontoloji (Yirmibirinci Yüzyılda)*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 2011; Z. Genç, *Genetik Sorunlar ve Tıbbî Etik: Genetik Danışma*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 1997.

112 İktisadî Girişim ve İş Ahlâkı Derneği, *İş Ahlâkı Raporu*, 2008.

Netice ve Değerlendirme

Yukarıda tespit edildiği üzere etik terimi, Fransızca versiyonuyla Harf İnkılabı öncesinde sözlüklerde yer almaya başlamış, inkılap sonrasında ise ilk defa 1932 yılında Namdar Rahmi tarafından hazırlanan *Felsefî Meslekler Vokabülleri* isimli ansiklopedik-sözlük tarzı eserin “etik” maddesinde görünmüştür. Etiğin Türkçe bir terim olarak metinlerde kullanılmasının ilk örneği ise 1960 yılında kaleme alınmış Hüseyin Batuhan’a ait makaledir. Bu makalede “ahlâkî olan” anlamında kullanılan etik terimi, 1970’li yılların sonlarına doğru bazı kitap ve sözlük teliflerinde “ethik” olarak görünür hale gelmiş, 80’lerden itibaren bilhassa “tıp etiği” başlıklı çalışmalarla pratik ahlâk alanında popülerleşmiş, 80 sonları ve 90’lı yıllarda İoanna Kuçuradi ve bilhassa öğrencisi Harun Tepe’nin eserlerinde ahlâk ve ahlâk felsefesinden ayrılması gerektiği iddia edilmiş ve bu yönde ciddi bir çabaya dahil edilmiştir. Ancak bu yıllarda ne söz konusu ayırım ne de etik terimi fazlaca dikkate alınmıştır. *Nikomakhos’a Etik’in* Türkçeye çevrilmesi ve bunun peşinden etik kelimesinin kullanıldığı diğer çevirilerin artması, terimin kullanımını artırmış, 2000’li yıllara gelindiğinde ise pek çok telifte tercih edilir olmuştur. Ancak sözlük, ansiklopedi, ahlâka giriş ve ahlâk tarihi kitapları, filozof veya konu merkezli ahlâk düşüncesi eserleri bağlamında etik teriminin kullanımı çok çeşitlilik göstermiş, Harun Tepe tarafından yapılmış ayırıma değinen ve onu destekleyen çalışmalar olsa da, söz konusu ayırımlara literatürde kısmen dikkat gösterilmiştir. Etiğin, Tepe’nin ayırımına tamamen muhalif olan bir kullanımı pratik ahlâk alanında 80’lerden bu yana geçerliliğini muhafaza etmiş ve yaygın şekilde kullanılagelmiştir. Bu nedenle etik teriminin Türkçedeki serüveninin, teorik ayırımlara bağlı olmaktan ziyade kullanım kolaylığı ekseninde vukuu bulunduğunu söylemek mümkün olmuştur.

Etik-ahlâk ve ahlâk felsefesi terimleri arasında ayırım yapanların tezlerini üç maddede özetlemiş idik. Ahlâkın normatif olduğu ve bu nedenle etik teriminden kesinlikle ayrılması gerektiği şeklindeki ilk tezin, diğer ikisine göre literatürde en çok dikkate alınmış olanı olduğunu söyleyebilirsek de, bu ayırıma muhalif pek çok kullanımın halen geçerli olduğunu görmekteyiz. “Etik olmayan davranışlar”, “etik temellendirme” gibi kullanımların yanı sıra, sözü edilen “tıp etiği, meslek etiği, biyo-etik, çevre etiği” gibi ifadelerin, “etik” kavramının normatif kuralları muhtevi olduğu izlenimini vermektedir ki etiği ahlâktan ayıranların en temel kıstası, etiğin normatif olmadığı idi. Görüldüğü üzere, literatürde sıklıkla rastlanabilecek yukarıdaki ifadelerde etik, ahlâkî olan anlamına gelmektedir. Dolayısıyla etiği ahlâktan ve ahlâk felsefesinden ayırmak yeterli olmuyor, uygulamalı ahlâk bağlamında kullanılan etikten de ayırmak gerekiyor. Bu da mevcut ayırımlara yenilerini katarak karmaşayı artıracaktır. Netice olarak görüyoruz ki literatürde en karşılık bulmuş etik-ahlâk ayırımı bile tam anlamıyla benimsenmemiştir.

Etîğin yalnızca ahlâk teriminden değil ahlâk felsefesinden de farklı olduğu, çünkü ahlâk felsefesinin de normatif olup ölçü koymaya çalıştığı şeklindeki ikinci madde, tez sahiplerinin en zayıf iddiası gibi görünmektedir. Öncelikle ne İoanna Kuçuradi'nin ne de Harun Tepe'nin, söz konusu iddialarına ahlâk felsefesi tarihinden doyurucu bir izah getirdiğini görüyoruz. Tepe, "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik" makalesinde, etiği normatizmden soyutlamak suretiyle ahlâk felsefesinden ayırdıktan sonra; Sokrates, Platon, Aristoteles, Kant, Habermas gibi filozofların "etik" görüşlerinden bahsetmektedir. Ancak "mutluluğu" gaye edinen, "orta olma"yı kural olarak ortaya koyan Aristoteles'in, hangi düzeyde normatizmden sıyrıldığını ve *ahlâk felsefesi* değil de *etik* sınırlarına dahil olduğunu izah etmemektedir. Yahut Tepe'nin "etik düşünce"ye örnek olarak gösterdiği Kant'ın ahlâk yasasını ahlâk felsefesi değil etik faaliyet kılan temel fark belirsizdir. Söz konusu fark, Kant'ın maksiminin evrensel olması mı, tikel olarak eylemi değil bütün eylemlerin yasasını veriyor olması mıdır? Şu durumda ahlâk felsefesinin evrensel olmayan, tikel yasaları konu edindiği tespiti neye dayanmaktadır? Başka bir ifadeyle ahlâk felsefesinin konusu nedir, hangi düşünürler yahut ahlâk görüşleri etiğe değil de ahlâk felsefesine dahil edilmelidir? Özetle, Tepe'nin ayırımına göre, şimdiki kadar ahlâk felsefesi tarihinde zikredilmiş filozofların faaliyeti etik olarak kabul edildiğinde ahlâk felsefesinin içi boş kalmakta, ahlâk felsefesi tikel ahlâkî kuralların bilimi olarak kabul edildiğinde ise ahlâk felsefesini ahlâk ilmi-bilgisine indirgemekten başka bir yol kalmamaktadır. Ahlâk felsefesinin, felsefi sorgulama ve anlama çabasına dayalı bir metoda sahipse ahlâk ilmi olmadığı açıktır. Sahip değilse isimlendirme bakımından "felsefe"yi içermesi abestir. Bu durumda, zaten mevcut olan iki ayrı disiplinin, etiğin ahlâk felsefesi yerine ihdas edilmesi suretiyle üçe çıkarılmaya çalışılması zorlama bir girişim olacaktır.

"Ahlâk felsefesi" teriminin, ahlâkî kurallara ilişkin normatif bir bilgi üretmeyi ifade ettiği, ayırımı savunanların temel argümanı olarak görünmektedir. Ancak ahlâk felsefesinin böyle bir muhtevası olduğu fikri nereden kaynaklanmaktadır? İsimlendirme bakımından "ahlâk felsefesi"nin, "bilgi felsefesi" teriminden bir farkı yoktur. Bilginin imkanını reddeden, doğru bilginin elde edilemez olduğunu düşünen Sofistlerin görüşleri dahi "Sofistlerin bilgi felsefesi" şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla isimlendirme nedeniyle ahlâk felsefesinin, verili bir ahlâkî varlığını kabul etmeyi tazammun ettiği ileri sürülemez. Nitekim ahlâkî en temelinden eleştirmiş ve reddetmiş olmasına rağmen Nietzsche'nin düşüncesi, "Nietzsche'nin Ahlâk Felsefesi" adıyla konu edilebilmektedir. Netice olarak bu maddede ortaya konan ayırım ciddiyetle dikkate alınırca ahlâk tarihini, ahlâk felsefesi yapanlar ve etik yapanlar diye ikiye ayırmak gerekecektir.

Üçüncü madde, Kuçuradi ve Tepe tarafından etik faaliyetinin, eyleme ilişkin sorunlarda mümkün olduğu oranda doğrulanabilir-yanlışlanabilir bil-

giler ortaya koymaya çalışan, gerektiğinde normların temellendirmesini de yapan tamamen felsefi bir faaliyet olduğu iddiasıdır. Tepe'nin, etiğin normatizmden soyutlanmış mahiyetine dair vurgusu, etiği dil analizine indirgeyen meta-etikçilerin felsefe faaliyetini akla getirmektedir. Ancak ne Kuçuradi'nin ne de Tepe'nin meta-etigi desteklediklerini görüyoruz. Harun Tepe meta-etikçileri, etik faaliyetini tam yapmamakla eleştirmektedir. Ona göre etiğin görevi yalnızca kavram analizi ve temellendirme olmamalı, bilgi üretme ve etik problemlere cevap bulma da etiğin sınırlarına dahil olmalıdır, aksi halde etik epistemolojiye dönüşecektir.¹¹³ Şu durumda etiğin hem etik temellendirme yapması, hem eylemin doğruluk ve yanlışlığından söz edip normatif olmaması nasıl mümkün olacaktır? Bizzat Tepe'nin doktora tezinde ele aldığı filozof olan William Frankena'nın da zikrettiği, meta-etikçilere ait normatif etik ve meta-etik ayrımını ne ifade etmektedir? Tepe'nin, Frankena'nın ayrımına, etik-ahlâk ayrımını dikkate alan başka bir karşılık bulması uygun olmaz mıydı? Ayrıca Harun Tepe'nin etiğe dair, "gerektiğinde eylemin doğruluğunun temellendirilmesi etiğin alanını oluşturur" ifadesini, normatizmden soyutlanmış bir etik faaliyetiyle uzlaştırmak nasıl mümkün olacaktır? Görüldüğü üzere Tepe'nin etik tanımının, ahlâk felsefesi tanımından hangi noktada ayrıldığını görmek, bütün bu kullanımları içinde etiğin söz konusu ayrımlarını anlamak son derece zordur. Yine Tepe'nin kendi kitabında "Kant'a göre etik ya da ahlâk öğretisi ...", "fayda ve mutluluk temelleri üzerine kurduğu etik görüşüyle Mill ..." gibi ifadeleri, benzer bir kafa karışıklığını kendisinin de yaşadığını fark ettirmektedir.

Görüldüğü üzere etik-ahlâk ayrımını savunanların gayretleri büyük oranda, davranışa ilişkin felsefi araştırmayı normatiflikten uzak tutma endişesine gelip dayanmaktadır. Bu bağlamda tek başına ahlâk teriminin, "İslam Ahlâkı", "Hristiyan Ahlâkı", "Hekim Ahlâkı" gibi normatif bir mahiyeti tazammun ettiği makul kabul edilebilir. Peki ahlâk felsefesi teriminin ise normatif olmasına yol açan, bir başka deyişle, ahlâk terimini böylesine normatif kılan, felsefi faaliyetin tamamen dışına çıkarılması gereken bir terim gibi işlenmesine sebep olan nedir? Kelimenin Arapça kökenli oluşu ve İslam dinine ilişkin temel metinlerde mühim bir yerinin olması ve bu nedenle de kelimenin Türkçede dini çağrışımlarının olduğu fikri, söz konusu düşüncenin sebebi olabilir mi? Eğer böyleyse meselenin, ahlâk felsefesinin sınırları tartışmasından öz Türkçe, felsefe terimlerinin Türkçeleştirilmesi, Arapça kökenli terimlerin tasfiyesi gibi tartışmalara kadar uzanan çok daha derin boyutları ortaya çıkacaktır.¹¹⁴ Bu

113 Harun Tepe, "Etik ve Meta-etik", s. 303-304.

114 Dile ilişkin söz konusu meseleleri, benzer tartışmalar çerçevesinde ele alan kaynaklar olarak bkz. İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005; İsmail Kara, "Felsefe ve Tefelsüf: Türkiye'de Felsefenin Dili Niçin Yok?", *Cogito: Osmanlılar Özel Sayısı*, İstanbul, 1999, sy. 19, s. 284-311.

konular makalemizin kapsamı dışında kaldığı için, meseleye sadece bu kadar işaret etmekle yetinmemiz gerekmektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki, makalenin başında ortaya koymuş olduğumuz hipotez, yani etik terimine dair belli felsefeciler tarafından yapılmış olan ayırımın belirsiz olduğu ve hem ayırım sahiplerince tutarlı şekilde kullanılmadığı hem de ahlâk felsefesi tarihiyle yeterince ilişkilendirilmediği için dik-kate alınmadığı fikri, mevcut literatürden verdiğimiz örneklerle desteklenmiş görünmektedir. Yine söz konusu örnekler, etik teriminin son on yıl içinde artık literatürde -ayırımları pek gözetmeksizin- yerleştiği kanaatimizi de doğrular mahiyettedir. Etik-ahlâk arası vaz edilen ayırımların yaygın şekilde gözetilmeyişi, fakat buna rağmen literatürde etik terimine yüklenen mânâ çeşitliliği, günümüzde müelliflerin etik veya ahlâk terimleri arasındaki tercihlerinde en belirleyici olan şeylerden birinin kullanım kolaylığı olduğu şeklindeki tespite de uygun görünmektedir.

Ek-1: 1928 Sonrası Türkçe Ahlâk Felsefesi Telifleri Bibliyografyası¹¹⁵

- Akarsu, Bedia, *Ahlâk Öğretileri: I. Mutluluk Ahlâkı, II. Kant'ın Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982; *Mutluluk Ahlâkı (Ahlâk Öğretileri-1)*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998; *Immanuel Kant'ın Ahlâk Felsefesi (Ahlâk Öğretileri-2)*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1999, 2005.
- Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlâk Dersleri*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968 (Orijinali: Ankara: Ögüd Matbaası, 1340-1342).
- Aktaş, Sururî, *Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi*, Ankara: Liberte Yayınları, 2001.
- Alkan, Türker, *Siyasal Ahlâk ve Siyasal Ahlâksızlık*, Ankara: Bilgi Yayınları, 1993.
- Alpınar, Zümrüt, *Etik'in Anlamı ve Anlamsızlığı & Bir Bilimsel Felsefeci Olarak Yaman Örs'ün Yaklaşımıyla*, Ankara: Eflatun Yayınevi, 2011.
- Altuntaş, Hayrani (vd.), *Din ve Ahlâk Felsefesi*, Ankara: A.Ü. Uzaktan Eğitim Yayınları, 2007, 2009.
- Altuntaş, Hayrani, *İslâm Ahlâkı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Arat, Necla, *18. Yüzyıl İngiliz Felsefesinde Etik ve Estetik Değerler Arasındaki İlgili Sorunu*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1979; *Etik ve Estetik Değerler*, İstanbul: Say Yayınları, 1987; İstanbul: Telos Yayıncılık, 1996.
- Arslan, Mahmut, *Eski Türk Ahlâk ve Siyaset Felsefesine Konfüçyanizmin Etkisi*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1991.

115 Makalemize ek olarak hazırladığımız bu bibliyografya, TALİD formatına uygun şekilde, konuya ilişkin Türkçedeki telif kitapları içermektedir. Bu nedenle bibliyografyada tercüme, makale ve yayımlanmamış tezler yer almamaktadır.

- , *İş ve Meslek Ahlâkı*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001.
- , *Kutadgu Bilig'teki Toplum ve Devlet Anlayışı*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1987.
- Arslan, Mahmut; Sevcan K. Akıncı, Pınar B. Karapınar, *e-İş, e-Devlet, eTik*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007.
- Atayman, Veysel, *Etik*, İstanbul: DonKişot Yayınları, 2005; İstanbul: BS Yayın Basım, 2011.
- Avçin, Mehmet, *Firâkî Abdurrahman Çelebi ve Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, Bursa: Mehmet Avçin, 2011.
- Aydın, İbrahim Hakkı, *Yusuf Sinan Paşa'nın Ahlâk Anlayışı*, İstanbul: Bil Yayınları, 2007.
- Aydın, Mehmet, *İbn-i Sîna'da Ahlâk: Mahiyet ve Varlık Ayırımı*, ts.
- , *Kant'ta ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlâk İlişkisi*, Ankara: Umran Yayınları, 1981; Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Aynî, Mehmet Ali, *Türk Ahlâkçıları*, İstanbul: Marifet Basımevi, 1939.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967, 1971.
- Bircan, Hasan Hüseyin, *İslâm Felsefesinde Mutluluk*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Bobaroğlu, Metin, *Aydınlanma Sorunu ve Değerler*, İstanbul: Ayna Yayınevi, 2002.
- Cankat, Süheyla, *Ortaokullar İçin Ahlâk Dersi Orta-I*, Ankara: Pars Matbaacılık, 1976.
- Cevizci, Ahmet, “Ahlâk duygusu öğretisi”, “Ahlâk ve din”, “Ahlâk ve etik”, “Ahlâk yargısı”, “Ahlâk yasası”, “Ahlâkçı”, “Ahlâkın soykütüğü”, “Ahlâkın temel etmenleri”, “Ahlâkî eylem”, “Ahlâkî görecilik”, “Ahlâkî ikilem”, “Ahlâkî kuşkuculuk”, “Ahlâkî mutlakçılık”, “Ahlâkî realizm”, (c. 1, s. 94-147); “Etik” (c. 5, s. 845-856), *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Etik Yayınları, 2003.
- , “Ahlâk”, “Ahlâkçı”, “Ahlâkçılık”, “Ahlâkdışı”, “Ahlâk duygusu”, Ahlâk felsefesi”, “Ahlâkın evreleri”, “Ahlâkın soykütüğü”, Ahlâkın temel etmenleri”, Ahlâkın temel öğeleri”, “Ahlâkî”, “Ahlâkî aritmetik”, “Ahlâkî egoizm”, “Ahlâkî empirizm”, Ahlâkî epistemoloji”, “Ahlâkî eylem”, “Ahlâkî eylemin gerisindeki motifler”, “Ahlâkî gerekçeler kanıtı”, “Ahlâkî görecilik”, “Ahlâkî ilke”, “Ahlâkî ilkelerin bilgisi”, “Ahlâkî kültür hareketi”, “Ahlâkî mutlakçılık”, “Ahlâkî özne”, “Ahlâkî ve toplumsal yasalar”, “Ahlâk kanıtı”, “Ahlâksızlık”, “Ahlâk türleri”, “Ahlâk yasası”, (s. 17-27); “Değer”, “Değerden bağımsızlık”, “Değerleme” (s. 201-204); “Erdem”, “Erdem ahlâkî” (s. 310-311); “Mutluluk” (s. 612-613), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.

- , *Etiğe Giriş*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002, 2008.
- Cunbur, Müjgan, *Yunus Emre'ye Göre Ahlâk Değerleri*, Ankara: Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkezi, 2011.
- Çağlayan, Ahmet, *Ahlâk Pusulası*, İstanbul: Dem Yayınları, 2005.
- Çağrııcı, Mustafa, "Ahlâk", c. 2, s. 1-9; Aydın, Mehmet, "Ahlâk", c. 2, s. 10-14, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989.
- , *Ahlâkımız*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.
- , *Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1985.
- , *Gazzalî'ye Göre İslâm Ahlâkı: Nazarî ve Amelî Olarak*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1982.
- , *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul: MÜİF Yayınları, 1989; İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 2000; İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Çaplı, Bülent, *Medya ve Etik*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Çeçen, Anıl, *Adalet Kavramı: Adalet Kavramının Göreliliği Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2003.
- Çetin, İsmail, *Mufasssal Medenî Ahlâk*, Isparta: Dilara Yayınları, 1986.
- Çilingir, Lokman, *Ahlâk Felsefesine Giriş*, Ankara: Elis Yayınları, 2003, 2009.
- , *Pratik Aklın Diyalektiği*, Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Çotuksöken, Betül, *Petrus Abelardus'un Ahlâk Anlayışı*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988.
- Çubukçu, İbrahim Âgâh, *İslâm'da Ahlâk ve Mutluluk Felsefesi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1977.
- , *İnsan ve Mutluluk Üzerine Denemeler*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980.
- , *Ahlâk Tarihinde Görüşler*, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi, 1994.
- Dedeoğlu, Gözde, *Etik Düşünce ve Postmodernizm*, İstanbul: Telos Yayınları, 2004.
- , *Bilişim Toplumu ve Etik Sorunlar*, Bursa: Alfa Aktüel, 2006.
- Demir, Eyyüp, *Estetiğe Giriş: Felsefe-Etik-Mantık-Estetik*, İstanbul: Sorun Yayınları, 2003.
- Demir, Ömer, *İktisat ve Ahlâk*, Ankara: Liberte Yayınları, 2003.
- Demirkol, Murat, *Nasireddin Tusi'nin Ahlâk Felsefesine Etkisi*, İstanbul: Fecr Yayınevi, 2012.
- Doğu Batı Dergisi*, Etik Sayısı, sy. 4, Ankara, 1998.
- Dranaz, Faik, *Felsefe Kılavuzu: Bilgi Problemi, Ahlâk Problemi, Sanat Problemi*, İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1972.
- Durak, Nejdett, *Aristoteles ve Fârâbî'de Etik*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2009.
- , *Platon ve Fârâbî Felsefesinde Erdem Kavramı*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2009.

- Duran, Bünyamin, *Akıl ve Ahlâk*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2002.
- Dülger, Gülsun, *Ahlâk Felsefesi Seminerleri*, Adana: Solfej Yayınları, 2005.
- Dündar, Aydın, *Siyasette Etik [Açık Oturum]*, İstanbul: TÜYOV, 1999.
- Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite*, Türkiye Bilimler Akademisi, 26 Mayıs 1994.
- Elmalı, Osman, *Bertrand Russell'da Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- , *George Edward Moore'da Etik*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2007.
- Erdem, Hüsameddin, *Ahlâka Giriş*, Konya: Günay, 1994.
- , *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, İstanbul: Kişisel Yayınlar, 1996; İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- , *Ahlâk Felsefesi*, Konya: Hü-Er Yayınları, 2005.
- Erdemir, Ayşegül Demirhan, *Afyon ve Tıbbî Etik*, Bursa: Güneş & Nobel Yayınları, 1996.
- (ed.), *21. Yüzyıl Başında Yaşama Destek Tedavileri Etik ve Hukuksal Yayınlar*, II. Uluslararası Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Kongresi, Ankara 2009.
- , (ed.), *Yüksek Riskli Hastaya Yaklaşım: Etik ve Hukuksal Boyutlar*, III. Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara 2009.
- , *Tıpta Etik ve Deontoloji (Yirmibirinci Yüzyılda)*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2011.
- Erdemir, Ayşegül Demirhan; Zehra Genç, *Genetik Sorunlar ve Tıbbî Etik: Genetik Danışma*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 1997.
- Erdemir, Ayşegül Demirhan; Öztan Öncel, Şahin Aksoy (ed.), *Çağdaş Tıp Etiği*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2003.
- Erişirgil, Mehmet Emin, *Filozofîye Başlangıç*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1939; *Felsefeye Başlangıç*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1947; *Felsefeye Başlangıç: Bilgi, Dış Âlem, Ahlâk ve Hürriyet Meseleleri*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1950.
- Ertekin, Cumhur, *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2002.
- Etik ve Meslek Etikleri Semineri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2000.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, *Seçme Metinleri ve Kıraat Parçaları ile Ahlâk Tarihi: Yunan Klasik Devrine Kadar*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1944.
- Filiz, Şahin, *Ahlâkın Aklî ve İnsanî Temeli*, Konya: Çizgi Kitabevi, 1998.
- Gafarov, Anar, *Nasırüddin Tusi'nin Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011.

- Genç, Zehra, *Genetik Sorunlar ve Tıbbî Etik: Genetik Danışma*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 1997.
- Gökalp, Nurten, *Duygu ve Etik*, Ankara: Ebabil Yayıncılık, 2010.
- Gözel, Özkan, *Varlıktan Başka*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.
- Güçlü, Bâki; Erkan Uzun (vd.), “Ahlâk”, “Ahlâk duygusu”, “Ahlâk felsefesi”, “Ahlâk ilkesi”, “Ahlâk öğretisi”, “Ahlâk yargısı”, “Ahlâk yasası”, “Ahlâkçı”, “Ahlâkçılık”, “Ahlâkın soykütüğü”, “Ahlâkî ikilemler”, “Ahlâkî kesinlik”, “Ahlâkî rastlantı”, “Ahlâklılıkla ahlâksız ayrımı”, “Ahlâklılık”, “Ahlâksal aritmetik”, “Ahlâksal bilgi kuramı”, “Ahlâksal değer alanı”, “Ahlâksal eylem”, “Ahlâksal ile ahlâksal olmayan”, “Ahlâksal kuşkuçuluk”, “Ahlâksal sorumluluk”, “Ahlâksal yalıtılmışçılık”, “Ahlâktanırmazcılık” (s. 24-38); “Ethos” (s. 500); “Etik” (s. 500-520), *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002.
- Güler, Çağatay, *Çevre Sağlığı ve Etik*, Ankara: Yazıt Yayıncılık, 2010.
- Güler, İlhami, *Allah'ın Akliliği Sorunu: Ehl-i Sünnet'in Allah Tasavvuruna Ahlâkî Açından Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara: Ankara Okulu, 1998, 2000.
- , *İman Ahlâk İlişkisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003, 2010.
- Gündoğan, Ali Osman, *Ahlâktan Siyasete*, İstanbul: MKM Yayınları, 2011.
- Güntöre, Sibel Öztürk, *John Stuart Mill'in Ahlâk Anlayışı*, İzmir: İlya Yayınevi, 2004.
- Güriz, Adnan, *Faydacı Teoriye Göre Ahlâk ve Hukuk*, Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi, 1963.
- (ed.), *Adalet Kavramı*, Ankara: Meteksan, 1994; Türkiye Felsefe Kurumu 2001.
- Gürler, Sercan, *Ahlâk ve Adalet: Çağdaş Ahlâk Felsefesi ve Adalet Sorunu*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2007.
- , *Hukuka İtaat Yükümlülüğü ve Sınırları*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2011.
- Gürsoy, Kenan, *Etik ve Tasavvuf*, İstanbul: Sufi Kitap, 2008.
- Hacıkadiroğlu, Vehbi, *Özgürlük Ahlâkı*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2002.
- Hançerlioğlu, Orhan, “Ahlâk”, Ahlâk değeri” (s. 32); “Duyguculuk”, (c.1, s. 349-350); “Ethos” (c. 2, s. 93); “Törebilim”, “Törebilimci”, “Törebilimsel”, “Törebilimsel Doğalcılık”, Törebilimsel yasa”, “Törel”, “Törel atomculuk”, “Törelcilik”, “Törelilik”, “Törelsizcilik”, “Törelsizlik”, “Törel ülkü”, “Töresel bulunç”, “Töresel kötülük”, “Töresel özdeğişlik”, “Töresel Özgürlük”, “Töresel Pekinlik”, “Töresel Sorumluluk”, “Töresel Yasa”, “Töresel yıpranma”, “Töresel zorunluk”, “Töre yasası” (c. 6, s. 378-384); “Yararcılık” (c. 7, s. 233-235), *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1977.

- , “Törebilim”, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Varlık Yayınları, 1967.
- , *Başlangıcından Bugüne Mutluluk Düşüncesi*, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1965, 1969.
- , *Başlangıcından Bugüne Özgürlük Düşüncesi*, Ankara: Varlık Yayınları, 1966.
- Hatemi, Hüseyin, *Hukuka ve Ahlâka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları*, İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi, 1976.
- , *Basın Ahlâkı*, İstanbul: Çığır Yayınları, 1976.
- Hünler, Solmaz Zelyut, *Rawls ve MacIntyre İki Adalet Arasında: Liberal ve Komunitaryan Düşüncelerin Çatışma Alanı*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- İGIAD, *İş Ahlâkı Sempozyumu Bildirileri*, 31 Mayıs 2008, İstanbul 2008.
- İrvan, Süleyman, *Medya, Etik ve Hukuk*, İstanbul: IPS İletişim Vakfı, 2005.
- Kandemir, Yaşar, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, İstanbul: Nesil Yayınları, 1986.
- Karaman, Hüseyin, *Nurettin Topçu'da Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.
- , *Ebû Bekir Râzî'nin Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Kaymakcan, Recep; Seyfi Kenan vd. (ed.), *Değerler ve Eğitimi*, İstanbul: DEM Yayınları, 2007.
- Kaymakcan, Recep, *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk*, İstanbul: Dem Yayınları, 2007.
- Kazanç, Fethi Kerim, *Gazzâlî Öncesi Ehl-i Sünnet Kelâmında Ahlâk Düşüncesi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2007.
- Keklik, Nihat, *Türklerde Ahlâk ve Dünya Görüşü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2001.
- Kenjetay, Dosay, *Hoca Ahmet Yesevî'nin Ahlâk Felsefesi*, Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Ocağı Yayınları, 2003.
- Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dinî Temeli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Kılhoğlu, İsmail, *Ahlâk ve Hukuk İlişkisi*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.
- Koçer, H. Ali; Halil Karlık, Vehbi Gübe, *İlkokullar İçin Ahlâk Dersleri 4*, Ankara: Koçer Yayınları, 1978.
- Köylü, Mustafa, *Küresel Ahlâk Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Kuçuradi, İoanna, *Etik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1977, 1996, 1999, 2006.
- , *İnsan ve Değerleri: Değer Problemi*, İstanbul: Yankı Yayınları, 1971; Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1998, 2010.
- , *Uludağ Konuşmaları: Özgürlük, Ahlâk, Kültür Kavramları*, Türkiye Felsefe Kurumu, 1988.

- Mehmedođlu, Yurdađul (ed.), *Küreselleşme, Ahlâk ve Değerler*, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.
- Mehmet Narin, İsmail Bayraktar, *İlkokul 5. Sınıf Ahlâk Dersleri*, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1976.
- Metin, Sevtap, *Biyo-tıp Etiği ve Hukuk*, İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2010.
- Mevlüt Uysal-Reşid Alkan, *Ortaokullar İçin Ahlâk Dersleri 2. sınıf*, İstanbul: Görüş Yayınları, 1975.
- Oğuzertem, Süha (haz.), *Leyla Erbil'de Etik ve Estetik*, İstanbul: Kanat Kitap, 2007.
- Ongun, Cemil Sena, *İnsanlar ve Ahlâklar*, İstanbul: Okat Yayınevi, 1970.
- Oktay, Ayşe Sıdika, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Âlâi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Okur, Vural, *Lise ve Dengi Okullar İçin Ahlâk Dersleri Lise II*, İstanbul: Eskin Matbaası, 1975.
- Öğüt, Mehmet Cemal, *Ahlâk*, İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, 2007.
- Özden, Âkil Muhtar, *İlim Bakımından Ahlâk*, İstanbul: İ.Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü, 1950.
- Özden, Hilmi, *Kutadgu Bilig'de Ahlâk Kavramı ve Tıp Etiğine Etkisi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Özder, Cengiz, *Kuantum Felsefesi ve Mutluluk*, İstanbul: Okyanus, 2007.
- Özgen, Mehmet Kasım, *Fârâbî'de Mutluluk ve Ahlâk İlişkisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- , *Mutluluk Problemi*, İstanbul: Artus, 2007.
- Özlem, Doğan, *Etik*, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2004; *Etik -Ahlâk Felsefesi-*, İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Öztürk, Hüseyin, *Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile Ahlâkı*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1990, 1991.
- Öztürk, Vedat, *Lise ve Dengi Okullar İçin Ahlâk Dersleri I*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1975.
- Paksüt, Fatma, *Seneca'da Ahlâk Görüşü-Zevk Anlayışı*, Ankara: Ulusal Basımevi, 1971.
- Pazarlı, Osman, *İslâm'da Ahlâk*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.
- Poyraz, Hakan, *Dil ve Ahlâk*, Ankara: Vadi Yayınları, 1996.
- Reis, Bedriye, *Gazzâlî'de Ahlâk-Marifet İlişkisi*, Bursa: Emin Yayınları, 2011.
- Rifat, Haydar, *Epikür'ün Ahlâkiyatı*, İstanbul: Şirketi Mürettebiye Matbaası, 1935.
- Sam, Rıza, *Siyasî Değer ve Siyasi Etik*, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2010.
- Sarılioğlu, Kenan, *Materyalizm ve Ahlâk: Betimsel Bir Etik Denemesi*, Trabzon: Serander Yayınları, 1999.

- Sarıoğlu Hüseyin (ed.), *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, Çağımızın Ahlâk Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Saruhan, Müfit Selim, *İslâm Ahlâk Felsefesinde Bilgi ve Hürriyet*, Ankara: yy. 2005.
- Sayar, Leyla, *Erdemin Sırları*, İstanbul: Kuşak Ofset, 2000.
- Sert, Gürkan, *Tıp Etiği ve Mahremiyet Hakkı*, İstanbul: Babil Yayınları, 2008.
- Seyyar, Ali, *Ahlâk Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Beta Basım Yayım, 2003.
- Siyaset ve Etik Sempozyumu*, Siyaset ve Etik Sempozyumu 2 Nisan 2007, Ankara: Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkezi, 2009.
- Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*, Adapazarı 1998.
- Sökmen, Alptekin, *Mesleki Etik*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2011.
- Sunar, Cavit, *İbn Miskeveyh'in Yunan'da ve İslam'da Ahlâk Görüşleri*, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi, 1980.
- Şekeroğlu, Sami, *Matürîdî'de Ahlâk & Felsefî Bir Betimleme*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Şentürer, Ayşe (haz.), *Etik-Estetik*, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi, 2004.
- Şentürer, Ayşe; Şafak Ural (vd.), *Etik-Estetik*, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi, 2004.
- Şentürk, Selva Erhan, *Meslek Tarihi ve Ahlâkı*, Ankara: Özkan Matbaacılık, 1993.
- Taftalı, Oktay, *Ahlâk, Estetik ve Şiir: Şiirin Mikro Estetik Eleştirisi*, İstanbul: Gendaş Yayınları, 1998.
- Tanyol, Cahit, *Schopenhauer'da Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Gendaş Yayınları, 1998.
- , *Sosyal Ahlâk: Laik Ahlâka Giriş*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1960.
- , *Sosyolojik Açıdan Din, Ahlâk, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar*, İstanbul: Okat Yayınları, 1970.
- Taş, Beyazıt, *John Stuart Mill'de Faydacı Etik*, Ankara: Kanguru Yayınları, 2009.
- Taşçı, Serdar, *Siyaset Felsefesi, Medya ve Ahlâk*, İstanbul: Metropol Yayınları, 2002.
- Tepe, Harun (haz.), *Etik ve Meslek Etikleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2000, 2010.
- , *Etik ve Metaetik: 20. Yüzyıl Etiğinde Normatiflik Tartışması*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1992.
- Timuçin, Afşar, "Ahlâk", "Ahlâkçılık", "Ahlâksızcılık", *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul:

- BDS Yayınları, s. 7-8, 1994.
- Toktaş, Fatih, *Fârâbî'de Ahlâk ve Siyaset*, Samsun: Etüt Yayınları, 2009.
- Topçu, Nurettin, *Garbın İlim Zihniyeti ve Ahlâk Görüşü*, İstanbul, Milliyetçiler Derneği, 1955, 1959, *Kültür ve Medeniyet* içinde 1970.
- , *Ahlâk Nizamı*, İstanbul: Milliyetçiler Derneği, 1961; İstanbul: Hareket Yayınları, 1970; İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997; İstanbul: Dergâh Yayınları (haz. Ezel Erverdi-İsmail Kara), 1999.
- , Emin Işık, *Ahlâk* (Orta 3 Ders Kitabı), İstanbul: Fatih Yayınları, 1975.
- , *Ahlâk* (Lise 1 Ders Kitabı), İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1976; *Ahlâk* (Lise 2 Ders Kitabı), İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi, 1976; (ikisi bir arada, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, 2011.
- , *İsyan Ahlâkı*, çev. Mustafa Kök-Musa Doğan, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995, 2011.
- Topuz, Ayşe Yıldız, *Siyaset ve Etik Sempozyumu*, 2 Nisan 2007, Ankara: Grafiker Yayınları, 2009.
- Turhan, Kasım, *Din-Felsefe Uzlaştırıcısı Bir Düşünür: Âmiri ve Felsefesi*, İstanbul: İFAV Yayınları, 1992.
- , *Bir Ahlâk Problemi Olarak Kelam ve Felsefede İnsan Fiilleri*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1996.
- Türer, Celal, *William James'in Ahlâk Anlayışı*, Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Türkeri, Mehmet (der.), *Etik Kuramları*, Ankara: Lotus Yayınları, 2008.
- Unan, Fahri, *İdeal Cemiyet İdeal Hükümdar İdeal Devlet: Kınalızade Ali'nin Medine-i Fazıla'sı*, Ankara: Lotus Yayınevi, 2004.
- Üçal, Turgay, *Ahlâk: Kutsal Kitap'a Göre Etik*, İstanbul: Babylon Kitaplığı, 2003.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Ahlâk*, İstanbul: M. Sadık Kağıtçı, 1946; İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 1974; İstanbul: Ülken Yayınları, 2001.
- , *Aşk Ahlâkı: Halka Rağmen Halk İçin Kitap*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931; İstanbul: Anıl Yayınevi; 1959, [y.y.], Demirbaş Yayınları, 1971; İstanbul: Dünya Aktüel, 2004; İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- , *Bilgi ve Değer*, Ankara: Kürsü Yayınları, 1967; İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2004; İstanbul: Ülken Yayınları, 2001.
- Ünder, Hasan, *Çevre Felsefesi: Etik ve Metaetik Görüşler*, Ankara: Doruk, 1996.
- Ünver, Süheyl, *Büyük Hekimler Ahlâkı*, İstanbul 1938.
- , *Tıbbî Deontoloji Derslerinden Kısa Bahisler*, İstanbul: Üçüncü Mıntuka Etubba Odası Yayınları, 1946.
- Yağlıkçızade, Ahmet Rifat, *Erdemli Yaşayış*, İstanbul: Çilek Yayınları, 2006.

- Yalçın, Mikdat, *Mutluluk Yolu ve Felsefesi*, İstanbul: Ümit Neşriyat, 1994.
- , *İman ve Ahlâk Hayatı Değerleri*, Örnek Medeniyet Eğitim ve Kültür Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1997.
- Yalçın, Şahabettin, *Bilgi ve Değer*, Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- Yalınpala, İlhami, *Değer Ölçüsü*, İzmir: Nil Yayınları, 1988, 1991, 1993.
- Yaran, Cafer Sadık, *İslâm'da Ahlâkın Şartı Kaç: Dört Temel İslâmî Erdem*, İstanbul: Elif Yayınları, 2005.
- , *Ahlâk ve Etik*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010.
- , *İslâm Ahlâk Felsefesine Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları, 2011.
- Yazoğlu, Ruhattin, *Lebniz'de Tanrı ve Ahlâk*, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2005, 2006.
- Yeke, Yıldız Karagöz, *Machiavelli ve Siyasal Etik*, Ankara: Ebabil Yayınları, 2007.
- Yetik, Üzeyir, *Aksiyon, Ahlâk, Ekonomi*, İstanbul: Çığır Yayınları, 1975.
- Yıldırım, Cemal, "Ahlâk felsefesi", *Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Doruk Yayınları, 2004, s. 9-10.
- Yılmaz, Murat, *Etik ve Kütüphanecilik*, İstanbul: Beşir Kitabevi, 2007.
- Yurtkuran, Merih (haz.), *Üniversite ve Etik*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2002.
- Yücel, Hasan Âli, *Felsefe Dersleri: Metafizik, Ahlâk, Estetik*, İstanbul: Maarif Basımevi, 1954; Ankara: Kurtuluş Yayınları, 1961.
- Yüksel, Cüneyt, *Devlette Etik*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- , *Siyasette Etik*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- Zakheri, Ali, *İbn Miskeveyh'in Ahlâk Felsefesi*, İstanbul: Yeni Zamanlar, 1997.

Etik ile Ahlâk Arasında: Türkçe Ahlâk Felsefesi Literatürüne Dair Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme

Hümeyra ÖZTURAN

Özet

Bu makalede Türkçe ahlâk felsefesi telifatı; felsefe sözlükleri, ansiklopedileri, ahlâk düşüncesine giriş ve ahlâk düşüncesi tarihi kitapları, konu ve filozof merkezli ahlâk felsefesi çalışmaları ile pratik ahlâka ilişkin yayınlar çerçevesinde, etik ve ahlâk terimlerinin kullanımı bakımından değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirmede ilk olarak etik teriminin, belli bir felsefe çevresi tarafından ahlâk ve ahlâk felsefesi kavramlarından ayırt edilmek suretiyle, ahlâkın felsefî düzeyde araştırılmasını ifade eden yegâne kavram olarak teklif edildiği tespit edilmektedir. Ancak değerlendirmenin neticesinde, 1970'li yıllarda görünür hale gelip 80'li yıllarda daha ziyade tıp ahlâkı eserlerinde, 90'lı yıllardan itibaren de pek çok ahlâk felsefesi çalışmasında kullanılmaya başlanan etik teriminin, söz konusu ayırma hiç de uymayan bir şekilde Türkçe literatürde yer aldığı ortaya çıkmaktadır. Makalede ayrıca ahlâk teriminin normatif olduğu gerekçesiyle felsefî literatürün dışında kalması gerektiği iddiası da yine mevcut literatür üzerinden tartışılmaktadır. Makalenin sonunda ek olarak, "1928 Sonrası Türkçe Ahlâk Felsefesi Telifleri Bibliyografyası" yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, Ahlâk felsefesi, Etik, Dil, Felsefe tarihi, Felsefe sözlüğü

Between Ethics and Morals: An Evaluation of Turkish Moral Philosophy Over the Usage of Ethics as a Concept

Hümeyra ÖZTURAN

Abstract

This article evaluates the following genres in terms of the usage of ethics and morality: compilations of Turkish moral philosophy, philosophy dictionaries, encyclopedias, books on introduction to moral thought and the history of moral thought, and publications related to practical ethics.

The article has as a starting point the observation that there is a distinct difference between the concept of ethics as it refers to the study of morality at a philosophical level and the concepts of morality and the philosophy of morality. However, the conclusion demonstrates that the course of ethics in Turkish literature has been contrary to this distinction. Furthermore, the argument that ethics must be expanded beyond a philosophical discourse because it is general in nature is discussed. "A Bibliography of Studies on Turkish Moral Philosophy After 1928" is provided at the end of the article.

Keywords: Morality, Moral philosophy, Ethic, History of philosophy, Philosophy dictionary

Türk Felsefe Tarihi

Sumuş 5-10

*Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı:
Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Literatür Değerlendirmesi* 11-48
Ali UTKU-M. Cüneyt KAYA

*Türk'ün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihanı:
Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme* 49-103
İshak ARSLAN

*Cumhuriyet Dönemi Türkçe İslam Felsefesi Tarihi Çalışmalarına Dair
Literatür Denemesi* 105-154
Atilla ARKAN

Türkiye'de Bilgi Felsefesi Çalışmaları 155-168
Nebi MEHDİYEV

*Etik ile Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Literatürüne Dair
Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme* 169-202
Hümeyra ÖZTURAN

Din Felsefesi Literatüründe Kuşbakışı Bir Gezinti 203-230
Rahim ACAR-Fatma YÜCE

Tarih Felsefesinin Türkiye'deki Seyri 231-271
Ayhan BIÇAK

Fenomenolojinin Türkiye Serüveni 273-312
Kasım KÜÇÜKALP

*Modern Türk Düşüncesinde Hermenötüğün Kendini Konumlama
ve Anlamlandırma Süreci* 313-332
Yakup KAHRAMAN

Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve Türk Felsefesine Etkisi 333-356
Yakup YILDIZ

Doğan Özlem ile Türkiye'de Felsefe Üzerine 357-381

Mahmut Kaya ile Türkiye'deki İslam Felsefesi Çalışmaları
Üzerine 383-397

TANITIMLAR

*Felsefe Sözlüklerimiz: Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Bir Literatür Değerlendirmesi* 399-420
Ali UTKU

Latin Harfleriyle Yazılan İlk Felsefe Sözlükleri 421-432
Recep ALPYAĞIL

*Tanzimat'tan Günümüze Felsefe Dergileri:
Açıklamalı ve Seçme Bir Bibliyografya Denemesi* 433-488
Cahid ŞENEL

Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri 489-520
Emel KOÇ

Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları 521-537
Mehmet VURAL

*Türkiye'de Felsefi Antropoloji Çalışmaları:
Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefi Antropoloji Gelece-(ne)-ği* 539-552
Yaylagül CERAN

Türkiye'de Estetik Çalışmaları ve İsmail Tunalı 553-573
Ayşe TAŞKENT

*EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye Araştırmaları
Ocak 2011-Haziran 2011* 575-607

History of Turkish Philosophy

Foreword 5-10

Writing the History of Modern Philosophy in Turkey: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 11-48
ALİ UTKU M. CÜNEYT KAYA s.

The Turk's Century-Old Challenge with Philosophy: an Analysis on Introduction to Philosophy Books 49-103
İSHAK ARSLAN

A Literature Survey of Studies on the History of Islamic Philosophy in Turkish during the Republican Era 105-154
ATILLA ARKAN

Epistemology in Turkey 155-168
NEBİ MEHDİYEV

Between Ethics and Morals: An Evaluation of Turkish Moral Philosophy Over the Usage of Ethics as a Concept 169-202
HÜMEYRA ÖZTURAN

A Descriptive Survey of Philosophy of Religious Literature in Turkish 203-230
RAHİM ACAR FATMA YÜCE

The Course of Philosophy of History in Turkey 231-271
AYHAN BIÇAK

The Adventure of Phenomenology in Turkey 273-312
KASIM KÜÇÜKALP

The Process of the Positioning of Hermeneutics within Modern Turkish Thought 313-332

YAKUP KAHRAMAN
Introduction to Turkey of Bergsonism and Its Affects on Turkish Philosophy 333-356

YAKUP YILDIZ
Interview with Doğan Özlem on philosophy in Turkey 357-381

Interview with Mahmut Kaya ile on Islamic Philosophy Studies in Turkey 383-397

REVIEWS

Our Philosophical Dictionaries: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 399-420
ALİ UTKU

First Philosophical Dictionaries Written in Latin Letters 421-432
RECEP ALPYAĞIL

Philosophy Journals From Tanzimat to Modern-Day: An Annotative and Selective Bibliographical Study 433-488
CAHİD ŞENEL

Philosophical Societies from the Ottoman Era to the Present in Turkey 489-507
EMEL KOÇ

Hilmi Ziya Ülken and His Contribution to Philosophical Studies in Turkey 521-537
MEHMET VURAL

Philosophical Anthropology Studies in Turkey: Takiyettin Mengüşoğlu and the Future/Tradition of Philosophical 539-552
YAYLAGÜL CERAN

Aesthetics Studies in Turkey and İsmail Tunalı 553-573
AYŞE TAŞKENT

APPENDIX: *Turkish Studies in the National and International Journe*
January 2011 - June 2011 575-607